Kohtulahendite kogumik

KOHTUJURISTI ETTEPANEK
MICHAL BOBEK
esitatud 30. aprillil 2019[1]

Kohtuasi C-620/17

Hochtief Solutions AG Magyarországi Fióktelepe
versus
Fővárosi Törvényszék

(eelotsusetaotlus, mille on esitanud Székesfehérvári Törvényszék (Székesfehérvári kohus, Ungari))

Eelotsusetaotlus – Riigihange – Läbivaatamismenetlused – Eelotsuste siduvus – Liikmesriigi menetlusautonoomia – Teistmisavaldus – Tõhusus ja võrdväärsus – Liikmesriigi vastutus liikmesriigi kohtute otsustest tulenevate liidu õiguse rikkumiste eest – ELTL artikli 267 kolmanda lõigu alusel eelotsusetaotluse esitamata jätmine

I. Sissejuhatus

1. Käesolev kohtuasi on veel üks peatükk üsna keerukast menetlussaagast, milles on praegu käsil kolmas osa. Kui jõuliselt lihtsustada, siis selle *esimese* osa moodustavad algsed riigisisesed sisulised kohtuotsused. Selles osas (või menetlusringis) taotles asja läbi vaatav liikmesriigi apellatsiooniastme kohus Fővárosi Ítélőtábla (Pealinna Budapesti apellatsioonikohus, Ungari) eelotsust Euroopa Kohtult.[2] Kuna Hochtief Solutions AG Magyarországi Fióktelepe (edaspidi „Ungari Hochtief“) ei olnud rahul sellega, kuidas liikmesriigi kohtud väidetavalt neid juhiseid sisulises menetluses (väär)kohaldasid, algatas ta *teise* riigisisese menetlusringi, taotledes teistmist.

2. Käesolev eelotsusetaotlus on esitatud *kolmandas* riigisiseses menetlusringis, milles arutatakse Ungari Hochtiefi poolt kahel alusel esitatud kahjunõude üle. Esiteks väidab Ungari Hochtief, et Fővárosi Törvényszék (Pealinna Budapesti kohus, Ungari) oleks pidanud teises menetlusringis apellatsiooniastme kohtuna lubama teistmist, et võtta arvesse Euroopa Kohtu poolt varem samas asjas tehtud eelotsust. Teiseks oleks nimetatud kohus pidanud esitama veel ühe eelotsusetaotluse Euroopa Kohtule, et viimatinimetatu oleks saanud kindlaks määrata, kas selle kohtuasja asjaoludel nõudis liidu õigus teistmist.

3. Selles kontekstis palutakse Euroopa Kohtul analüüsida sisuliselt kolme küsimuste kogumit: esiteks seda, mis tagajärjed tulenevad liidu õiguses sellest, kui asja sisuliselt läbi vaatavad liikmesriigi kohtud jätavad erinevate menetluslike piirangute tõttu väidetavalt rakendamata Euroopa Kohtu eelotsuse; teiseks seda, kas liidu õigus nõuab, et liikmesriigi õiguses teatavatel juhtudel erakorralise õiguskaitsevahendina võimaldatud teistmine peab hõlmama ka väidetavaid liidu õiguse rikkumisi sellistes olukordades nagu põhikohtuasjas; ning kolmandaks rida liikmesriigi vastutuse tingimustega seotud küsimusi.

1 Algkeel: inglise.

2 18. oktoobri 2012. aasta kohtuotsus Édukövízig ja Hochtief Construction (C-218/11, EU:C:2012:643).

II. Õigusraamistik

A. Liidu õigus

4. Direktiivi 89/665/EMÜ riiklike tarne- ja ehitustöölepingute sõlmimise läbivaatamise korra kohaldamisega seotud õigus- ja haldusnormide kooskõlastamise kohta[3] artikli 1 kohaselt peavad liikmesriigid tagama, et hankijate otsuseid vaadataks läbi tõhusalt ning et läbivaatamismenetlus oleks kättesaadav kõigile isikutele, kellel on või on olnud huvi konkreetse riikliku tarne- või ehitustöölepingu vastu ja kes on väidetava rikkumise tõttu kahju kannatanud või võivad kahju kannatada.

5. Direktiivi 92/13/EMÜ veevarustus-, energeetika-, transpordi- ja telekommunikatsioonisektoris tegutsevate üksuste hankemenetlusi käsitlevate ühenduse eeskirjade kohaldamisega seotud õigusnormide kooskõlastamise kohta[4] artikli 2 lõike 1 kohaselt peavad liikmesriigid nägema ette volitused võtta ajutisi meetmeid seoses hankemenetlusega või hankija poolt võetavate otsustega ja tühistada asjaomases hankemenetluses tehtud ebaseaduslikud otsused või võtta muud liiki meetmeid eesmärgiga parandada kõik tuvastatud rikkumised ja hoida ära asjaomaste huvide kahjustamine. Samuti peavad liikmesriigid nägema ette volitused kahjuhüvitise väljamõistmiseks rikkumisega kahjustatud isikutele.

B. Ungari õigus

6. Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (2013. aasta V seadus tsiviilseadustiku kohta) (edaspidi „tsiviilseadustik“) jaos „Vastutus avaliku võimu teostamisega tekitatud kahju eest“ on § 6:548 lõikes 1 ja § 6:549 lõikes 1 sätestatud:

„§ 6:548. [Vastutus haldusorganite tegevusega tekitatud kahju eest]: (1) Haldusõiguse kohaldamisalas põhjustatud kahju kuulub hüvitamisele ainult siis, kui kahju on põhjustatud tegude või tegevusetusega avaliku võimu teostamisel ning seda ei ole võimalik heastada tavaliste õiguskaitsevahenditega ega halduskohtumenetluses.

[…]

§ 6:549. [Vastutus kohtute, prokuröride, notarite ja kohtutäiturite tekitatud kahju eest]: (1) Vastutust haldusõiguse kohaldamisalas tekitatud kahju eest reguleerivaid sätteid kohaldatakse samamoodi kohtute ja prokuröride […]vastutusele nende tekitatud kahju eest. Sellekohase nõude võib esitada ainult siis, kui tavalised õiguskaitsevahendid on ammendunud.

[…]“.

7. Polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény (1952. aasta III seaduse tsiviilkohtumenetluse seadustiku kohta) (edaspidi „tsiviilkohtumenetluse seadustik“) § 260 lõike 1 punkt a ja lõige 2 on sõnastatud järgmiselt:

„(1) Teistmisavalduse võib esitada jõustunud kohtuotsuse peale, kui:

a) isik esitab fakti või tõendi või jõustunud kohtu- või haldusotsuse, mida kohus eelmises menetluses arvesse ei võtnud, kui seda oleks algses menetluses tõlgendatud tema kasuks;

3 Nõukogu 21. detsembri 1989. aasta direktiiv 89/665/EMÜ (EÜT 1989, L 395, lk 33; ELT eriväljaanne 06/01, lk 246) (edaspidi „direktiiv 89/665“).

4 Nõukogu 25. veebruari 1992. aasta direktiiv 92/13/EMÜ (EÜT 1992, L 76, lk 14; ELT eriväljaanne 06/01, lk 315) (edaspidi „direktiiv 92/13“).

[…]

(2) Lõike 1 punkti a alusel võib kumbki pool esitada teistmisavalduse ainult siis, kui tal ei olnud võimalik asjaomast fakti, tõendit või otsust eelmises menetluses esitada temast mitteoleneval põhjusel.“

8. Tsiviilkohtumenetluse seadustiku § 361 punktis a on sätestatud:

„Kúria [Ungari kõrgeim kohus] vaatab põhiseaduslikke kaebusi läbi järgmiselt:

a) kui Alkotmánybíróság (Ungari põhiseaduskohus) on tühistanud materiaalõigusnormi ning asja menetleti ainult hagimenetluses (või kohtuvälises menetluses), teatatakse hagejale või kaebajale tema õigusest esitada 30 päeva jooksul teistmisavaldus esimese kohtuastme pädevasse kohtusse.“

III. Faktilised asjaolud, menetlus ja eelotsuse küsimused

9. Észak-dunántúli Környezetvédelmi és Vízügyi Igazgatóság (Põhja-Transdoonau keskkonnakaitse ja veemajanduse direktoraat, edaspidi „hankija“) algatas 25. juulil 2006 *Euroopa Liidu Teatajas* avaldatud osalemiskutsega [5] riigihankemenetluse, et sõlmida transporditaristu arendamise leping riigisisese kommertssadama rajamiseks Györ-Gönyüs. Osalemiskutse sisaldas hankes osalemiseks rida tingimusi. Sealhulgas sisaldas osalemiskutse punkt III.2.2. majandusliku ja finantsseisundi kriteeriume (edaspidi „majanduslik nõue“). Selle nõude kohaselt ei tohtinud pakkujate bilansijärgne tulem olla kolme viimase lõppenud majandusaasta aruande kohaselt rohkem kui ühel korral negatiivne.

10. Ungari Hochtief on Saksamaa ehitusettevõtja Hochtief Solutions AG Ungari filiaal ning viimatinimetatu emaettevõtja on omakorda Hochtief AG. Ungari Hochtief ei osalenud hankemenetluses. Hankija tegi 14. augustil 2006. aastal otsuse, mille kohaselt vastas vaid üks pakkuja, Hungarian Port 2006 Konzorcium, kõikidele kvalifitseerimistingimustele, nii et ainult sellele pakkujale sai teha ettepaneku esitada pakkumus.

11. Ungari Hochtief vaidlustas 9. augustil 2006 osalemiskutses sisaldunud majandusliku nõude seaduslikkuse Ungari riigihangete vaidlustuskomisjonis (Közbeszerzési Döntőbizottság), väites, et majanduslik nõue oli nii diskrimineeriv kui ka sobimatu pakkujate finantsseisundi tõendamiseks. Samuti taotles ta osalemiskutse tühistamist ning hankija kohustamist uue hanke läbiviimiseks.

12. Vaidlustuskomisjon leidis oma 25. septembri 2006. aasta otsuses, et majanduslik nõue ei olnud pakkujate majandusliku ja finantsseisundi tuvastamiseks sobimatu. Ent sama otsusega määras vaidlustuskomisjon hankijale 8 000 000 Ungari forinti suuruse rahatrahvi muude liikmesriigi riigihankenormide rikkumise eest.

13. Ungari Hochtief esitas vaidlustuskomisjoni otsuse peale 2. oktoobril 2006 Fővárosi Bíróságisse (Pealinna Budapesti kohus, Ungari) kaebuse, mis käsitles komisjoni järeldusi finantsseisundi kohta. Ungari Hochtief väitis, et see majanduslik nõue ei olnud sobiv ettevõtja finantsseisundi tõendamiseks.

14. Fővárosi Bíróság (Pealinna Budapesti kohus) jättis oma 17. märtsi 2010. aasta kohtuotsusega Ungari Hochtiefi kaebuse rahuldamata. Ehkki nimetatud kohus märkis, et Ungari Hochtief oli väitnud oma kaebuses vaidlustuskomisjonis, et netovara ei ole sobiv finantsseisundi tõendamiseks, leidis see kohus ikkagi, et vaidlusalune majanduslik nõue oli sobiv kriteerium andma teavet pakkuja finantsseisundi kohta.

5 S-seeria, nr 139-149325.

15. Ungari Hochtief esitas selle esimese astme kohtu otsuse peale apellatsioonkaebuse Fővárosi Ítélőtáblasse (Pealinna Budapesti apellatsioonikohus). See kohus peatas menetluse ja esitas eelotsusetaotluse Euroopa Kohtule.

16. Euroopa Kohus leidis oma 18. oktoobri 2012. aasta kohtuotsuses, et „hankija võib nõuda minimaalset majanduslikku ja finantssuutlikkuse taset, viitega ühele või mitmele bilansikirjele, tingimusel, et need objektiivselt sobivad andma teavet ettevõtja suutlikkuse kohta ja tingimusel, et see tase on kooskõlas asjaomase riigihanke mahuga viisil, et see kajastab objektiivselt hankelepingu täitmiseks piisava minimaalse majandusliku ja finantsbaasi olemasolu, ilma et see läheks aga kaugemale selle eesmärgi saavutamiseks vajalikust. Minimaalse majandusliku ja finantssuutlikkuse taseme nõuet ei saa põhimõtteliselt välistada üksnes seetõttu, et see tase põhineb mõnel bilansikirjel, mille osas võivad erinevate liikmesriikide õigusnormides olla erinevused“.[6]

17. Oma lõplikus, 18. juuni 2013. aasta otsuses selles küsimuses otsustas Fővárosi Törvényszék (Pealinna Budapesti kohus), et arvestades Euroopa Kohtu eelotsust, ei olnud majanduslik nõue liidu õigusega vastuolus. Fővárosi Törvényszék (Pealinna Budapesti kohus) märkis lisaks, et vaidlustuskomisjon oli majandusliku nõude vajalikkust ja proportsionaalsust nõuetekohaselt analüüsinud ning et seda oli käsitletud ka esimese astme kohtu otsuses.

18. Ungari Hochtief esitas teise astme kohtu otsuse peale 13. septembril 2013 kassatsioonkaebuse Kúriasse (kõrgeim kohus). Ta väitis, et Fővárosi Törvényszék (Pealinna Budapesti kohus) ei olnud analüüsinud majandusliku nõude objektiivset sobivust. Sellega seoses taotles Ungari Hochtief, et Kúria (kõrgeim kohus) esitaks eelotsusetaotluse küsimuses, kas Fővárosi Törvényszék (Pealinna Budapesti kohus) võis jätta kvalifitseerimistingimuste objektiivse sobivuse hindamata ilma uut eelotsusetaotlust esitamata.

19. Oma 19. märtsi 2014. aasta kohtuotsusega jättis Kúria (kõrgeim kohus) kassatsioonkaebuse rahuldamata selle alusel, et kaebus majandusliku nõude vastu oli esitatud hilinenult, kuna Ungari Hochtief ei olnud esitanud väidet oma algses kaebuses vaidlustuskomisjonile, vaid alles oma järgnenud seisukohtades. Ainus väide, mille Ungari Hochtief seoses vaidlusaluse nõudega tähtaegselt esitas, oli selle diskrimineeriv laad, nii et hinnata tuli ainult seda aspekti.

20. Seejärel esitas Ungari Hochtief põhiseadusliku kaebuse Alkotmánybíróságasse (konstitutsioonikohus) ning samuti teistmisavalduse Fővárosi Közigazgatási és Munkaügyi Bíróságisse (Budapesti haldus- ja töökohus, Ungari).

21. Esiteks väitis Ungari Hochtief põhiseaduskaebuse raames, et rikutud oli tema õigust õiglasele kohtumõistmisele ning tõhusale õiguskaitsevahendile. Ta väitis, et Kúria (kõrgeim kohus) oleks pidanud esitama Euroopa Kohtule täiendavad eelotsuse küsimused. Alkotmánybírósága (konstitutsioonikohus) tunnistas 9. veebruaril 2015 põhiseaduskaebuse vastuvõetamatuks. Õigus tõhusale õiguskaitsevahendile, millele Ungari Hochtief tugines, ei taga õigust konkreetsele otsusele ning Kúria (kõrgeim kohus) pädevuses oli otsustada, kas on vaja taotleda eelotsust.

22. Teiseks väitis Ungari Hochtief oma teistmisavalduses, et majandusliku nõude sobivust ei oldud kaalutud ning taotles kohtumenetluse täielikku uuesti kordamist, kõikide varasemate kohtuotsuste tühistamist ning uue otsuse tegemist. Samuti taotles ta Fővárosi Közigazgatási és Munkaügyi Bíróságilt (Budapesti haldus- ja töökohus) uue eelotsuse taotlemist küsimuses, kas eelotsust võib eirata ilma uut eelotsusetaotlust esitamata.

6 18. oktoobri 2012. aasta kohtuotsus Édukövízig ja Hochtief Construction (C-218/11, EU:C:2012:643, punkt 32).

23. Fővárosi Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság (Budapesti haldus- ja töökohus) tunnistas oma 8. mai 2015. aasta määrusega teistmisavalduse vastuvõetamatuks ega pidanud eelotsusetaotluse esitamist Euroopa Kohtule vajalikuks. Ta märkis, et faktid, millele Ungari Hochtief teistmise taotlemisel tugines, ei olnud uued. Kohtud olid neist põhikohtuasja menetlemisel juba teadlikud ning olid neid hinnanud. Ungari Hochtief taotleb oma teistmisavaldusega Kúria (kõrgeim kohus) õigusliku seisukoha ümbervaatamist, mille näol on tegemist õigus- ja mitte faktiküsimusega. Teistmismenetlus ei ole mõeldud seaduse kohaldamisel tehtud väidetavate vigade parandamiseks.

24. Ungari Hochtief esitas seejärel vastuvõetavuse kohta tehtud Fővárosi Közigazgatási és Munkaügyi Bírósági (Budapesti haldus- ja töökohus) kohtumääruse peale määruskaebuse Fővárosi Törvényszékisse (Pealinna Budapesti kohus), kes on kostja käesolevas asjas. Viimati nimetatud kohus jättis esimese astme kohtumääruse muutmata oma 18. novembri 2015. aasta kohtumäärusega. Ta kinnitas, et teistmise kui erakorralise õiguskaitsevahendi eesmärk on parandada faktilisi vigu ning mitte vigu õiguse kohaldamisel. Faktilised asjaolud olid olnud kõikides menetlusetappides samad ning neid oli igas etapis hinnatud.

25. Lõpuks esitas Ungari Hochtief kahju hüvitamise hagi eelotsusetaotluse esitanud kohtusse Székesfehérvári Törvényszéki (Székesfehérvári kohus, Ungari), nõudes hüvitist kahju eest, mis oli talle väidetavalt teistmismenetluses põhjustatud apellatsioonikohtu pädevuses tegutsenud Fővárosi Törvényszéki (Pealinna Budapesti kohus) otsusega. Ungari Hochtief väidab, et teistmisavalduse vastuvõetamatuks tunnistamine on vastuolus nii liikmesriigi kui ka liidu õigusega ning sellest tulenevalt tuleks hüvitada kahju, mis seisneb kohtukuludes, mis oleks hüvitatud, kui teistmisavaldus oleks menetlusse võetud ning kui Ungari Hochtief oleks lõpuks osutunud edukaks.

26. Sellises faktilises ja õiguslikus kontekstis otsustas Székesfehérvári Törvényszék (Székesfehérvári kohus) menetluse peatada ja esitada Euroopa Kohtule järgmised küsimused:

„1. Kas liidu õiguse aluspõhimõtteid ja õigusnorme (eriti ELL artikli 4 lõiget 3 ja ühetaolise tõlgendamise nõuet), nagu neid on tõlgendanud Euroopa Liidu Kohus, eriti kohtuasjas Köbler tehtud kohtuotsuses, tuleb tõlgendada nii, et sellise kohtuotsusega, mis rikub liidu õigust, viimase astme kohtuna otsustanud liikmesriigi kohtu vastutuse tuvastamine võib põhineda ainult riigisisesel õigusel või riigisiseses õiguses kehtestatud kriteeriumidel? Kui vastus on eitav, kas siis tuleb liidu õiguse aluspõhimõtteid ja õigusnorme, eriti Euroopa […] Kohtu poolt kohtuasjas Köbler „riigi“ vastutuse tuvastamiseks kehtestatud kolme kriteeriumit, tõlgendada nii, et seda, kas on täidetud tingimused, mille esinemisel saab tuvastada liikmesriigi vastutuse liidu õiguse rikkumise eest selle riigi kohtute poolt, tuleb hinnata riigisisese õiguse alusel?

2. Kas liidu õigusnorme ja liidu õiguse aluspõhimõtteid (eriti ELL artikli 4 lõiget 3 ja tõhusa kohtuliku kaitse nõuet), konkreetselt muu hulgas Euroopa […] Kohtu poolt kohtuasjades Francovich, Brasserie du pêcheur ja Köbler tehtud otsuseid liikmesriigi vastutuse asjades, tuleb tõlgendada nii, et asjaolu, et viimase astme kohtuna otsustanud liikmesriigi kohtu otsus, mis rikub liidu õigust, on jõustunud, välistab liikmesriigi vastutuse kahju eest tuvastamise?

3. Kas direktiivi [89/665], mida on muudetud direktiiviga 2007/66/EÜ[7], ja direktiivi [92/13] arvestades on liidu õiguse seisukohast asjassepuutuvad riigihanke vaidlustamise menetlus seoses riigihangetega, mille väärtus ületab ühenduse piirmäära, ja nimetatud menetluses tehtud haldusotsuse kohtulik kontroll? Kui vastus on jaatav, kas liidu õigus ja Euroopa […] Kohtu praktika (muu hulgas kohtuasjades Kühne & Heitz, Kapferer ja eriti Impresa Pizzarotti tehtud otsused) on asjassepuutuvad seoses vajadusega, et erakorralise õiguskaitsevahendina oleks lubatav teistmine, mis tuleneb riigisisesest õigusest seoses nimetatud riigihanke vaidlustamise menetluse raames tehtud haldusotsuse kohtuliku kontrolliga?

7 Euroopa Parlamendi ja nõukogu 11. detsembri 2007. aasta direktiiv 2007/66/EÜ, millega muudetakse nõukogu direktiive 89/665 ja 92/13.

4. Kas riigihanke vaidlustamise menetluse direktiive (nimelt direktiivi [89/665], mida on vahepeal muudetud direktiiviga [2007/66], ja direktiivi [92/13]) tuleb tõlgendada nii, et nendega on kooskõlas riigisisesed õigusnormid, mille kohaselt võivad liikmesriigi kohtud, kes arutavad põhikohtuasja, mitte arvesse võtta faktilist asjaolu, mida tuleb vastavalt Euroopa […] Kohtu otsusele – mis tehti ühes riigihanke vaidlustamise menetluse raames esitatud eelotsuse alusel – analüüsida ja mida ei võta lisaks arvesse ka liikmesriigi kohtud, kes menetlevad põhikohtuasjas tehtud otsuse peale esitatud edasikaebust?

5. Kas […] direktiivi [89/665], eriti selle artikli 1 lõikeid 1 ja 3 ning […] direktiivi [92/13], eriti selle artikleid 1 ja 2 – konkreetselt kohtuasjades Willy Kempter, Pannon GSM, VB Pénzügyi Lízing, Kühne & Heitz, Kapferer ja Impresa Pizzarotti tehtud otsuseid silmas pidades – tuleb tõlgendada nii, et nende direktiivide, tõhusa kohtuliku kaitse nõude ja võrdväärsuse ning tõhususe põhimõtetega on kooskõlas riigisisesed õigusnormid, mille kohaselt – või nende kohaldamine nii, et – vaatamata sellele, et Euroopa […] Kohtu otsusega eelotsusemenetluses on enne apellatsioonimenetluses kohtuotsuse tegemist antud liidu õigusnormide asjakohane tõlgendus, jätab asja arutav kohus kaebuse hilinenult esitatuna läbi vaatamata ja pärast edasikaebust menetlev kohus jätab selle vastuvõetamatuna läbi vaatamata?

6. Kui riigisisese õiguse alusel peab teistmine olema konstitutsioonikohtu uue lahendi alusel põhiseaduslikkuse taastamise huvides lubatav, kas siis ei peaks teistmine olema lubatav vastavalt võrdväärsuse põhimõttele ja kohtuotsuses Transportes Urbanos sedastatud põhimõttele ka juhul, kui põhikohtuasjas ei saanud riigisiseses õiguses menetlustähtaegade kohta sätestatu tõttu Euroopa […] Kohtu otsust arvesse võtta?

7. Kas […] direktiivi [89/665], eriti selle artikli 1 lõikeid 1 ja 3, ning […] direktiivi [92/13], eriti selle artikleid 1 ja 2 tuleb, pidades silmas Euroopa Liidu Kohtu otsust C-2/06, Willy Kempter, EU:C:2008:78, mille kohaselt ei pea eraõiguslik isik tuginema konkreetselt Euroopa Kohtu praktikale, tõlgendada nii, et nimetatud direktiividega reguleeritud riigihangete vaidlustamise menetlusi saab algatada ainult kaebusega, mis sisaldab väidetava riigihankealase rikkumise sõnaselget kirjeldust ja milles on lisaks täpselt märgitud rikutud riigihankealane õigusnorm – konkreetne artikkel ja lõik –, see tähendab, et riigihanke vaidlustamise menetluses saab analüüsida ainult rikkumisi, mida isik on ette heitnud viitega rikutud riigihankealasele õigusnormile – konkreetsele artiklile ja lõikele –, samas kui kõigis muudes haldus- ja tsiviilmenetlustes piisab sellest, et eraõiguslik isik esitab faktilised asjaolud ja neid toetavad tõendid, ja pädev asutus või kohus lahendab kaebuse vastavalt selle sisule?

8. Kas piisavalt selge rikkumise nõuet, mis on kehtestatud kohtuotsustes Köbler ja Traghetti, tuleb tõlgendada nii, et niisugust rikkumist ei ole, kui viimase astme kohtuna otsustav kohus jätab Euroopa […] Kohtu väljakujunenud ja maksimaalselt üksikasjalikult viidatud kohtupraktikat – mis pealegi põhineb erinevatel varasematel kohtulahenditel – avalikult eirates eraõigusliku isiku taotluse esitada eelotsusetaotlus teistmise lubatavuse vajalikkuse kohta rahuldamata, tuginedes absurdsele põhjendusele, et liidu õigusnormid – sel konkreetsel juhul direktiivid [89/665] ja [92/13] – ei sisalda teistmist reguleerivaid norme, vaatamata sellele, et on maksimaalselt üksikasjalikult viidatud ka asjakohasele Euroopa […] Kohtu praktikale, sealhulgas kohtuotsusele Impresa Pizzarotti, milles on just nimelt tuvastatud teistmise vajalikkus seoses riigihangetega? Arvestades Euroopa […] Kohtu otsust C-283/81, CILFIT, EU:C:1982:335, millise täpsusastmega peab liikmesriigi kohus põhjendama teistmise mittelubamist, millega ta kaldub kõrvale Euroopa Kohtu poolt siduvalt sedastatud õiguslikust tõlgendusest?

9. Kas ELL artikli 19 ja artikli 4 lõike 3 kohaseid tõhusa kohtuliku kaitse ja võrdväärsuse põhimõtteid, ELTL artiklis 49 sätestatud asutamisvabadust ja teenuste osutamise vabadust ning nõukogu 14. juuni 1993. aasta direktiivi 93/37/EMÜ, millega kooskõlastatakse riiklike ehitustöölepingute sõlmimise kord, ning direktiive [89/665], [92/13] ja [2007/66] tuleb tõlgendada nii, et [nendega ei ole vastuolus], kui pädevad asutused ja kohtud jätavad kohaldatavat liidu õigust

ilmselgelt eirates üksteise järel rahuldamata isiku kaebused selle peale, et tal takistati osaleda riigihankemenetluses – kaebused, mille jaoks on vaja vastavalt asjaoludele koostada palju dokumente, mille jaoks kulub oluliselt palju aega ja raha, või osaleda kohtuistungitel –, ja asjassepuutuvad õigusnormid jätavad isiku ilma võimalusest nõuda kohtult õigusvastaste meetmete tagajärjel tekkinud kahju hüvitamist, kuigi on kindel, et teoreetiliselt on võimalik tuvastada vastutus kohtumõistmise ülesannete täitmisel tekitatud kahju eest?

10. Kas kohtuotsustes Köbler, Traghetti ja Saint Giorgio kehtestatud põhimõtteid tuleb tõlgendada nii, et sellega, et viimase astme kohtuna otsustav liikmesriigi kohus jätab eraõigusliku isiku õigel ajal esitatud teistmisavalduse – mille raames see isik saaks nõuda tekitatud kahju hüvitamist – Euroopa Kohtu väljakujunenud praktikat eirates läbi vaatamata, tekitatud kahju ei saa hüvitada?“

27. Kirjalikud seisukohad esitasid Ungari Hochtief, Fővárosi Törvényszék (Pealinna Budapesti kohus, Ungari), Kreeka, Ungari ja Poola valitsus ning Euroopa Komisjon. Peale Kreeka ja Poola valitsuse esitasid ülejäänud menetlusosalised suulised seisukohad kohtuistungil, mis peeti 21. novembril 2018.

IV. Hinnang

28. Käesolev ettepanek on struktureeritud järgmiselt. Kõigepealt esitan rea vajalikke täpsustusi (A). Seejärel käsitlen järjekorras kolme teemade kogumit, mis hõlmavad eelotsusetaotluse esitanud kohtu kümmet küsimust: *esiteks* seda, millise ulatusega on liikmesriigi kohtute kohustus rakendada eelotsuseid, võttes eelkõige arvesse erinevaid menetlusnorme, mis võivad takistada eelotsuste täielikku rakendamist riigisisese kohtumenetluse erinevates etappides (B); *teiseks* seda, kas liidu õigusest tuleneb õigus teistmisele sellistel asjaoludel nagu käesolevas asjas, kus kohtuasja sisuliselt läbi vaadanud liikmesriigi kohtud ei ole väidetavalt õigesti järginud samas kohtumenetluses esitatud taotluse alusel Euroopa Kohtu poolt tehtud eelotsust (C); *kolmandaks* mitut liikmesriigi vastutusega seotud aspekti olukorras, kus liikmesriigi kohtud ei ole väidetavalt õigesti kohaldanud liidu õigust (D).

A. Sissejuhatavad märkused

1. Eelotsusetaotluse esitanud kohtu küsimuste vastuvõetavus

29. Kostja väitel on eelotsusetaotluse esitanud kohtu küsimused vastuvõetamatud. Eelotsusetaotluses ei selgitata põhjuseid, miks käesolevas asjas on vaja liidu õiguse tõlgendust. Samuti ei mainita selles seost asjaomaste liidu ja liikmesriigi õigusnormide vahel.

30. Väljakujunenud kohtupraktika kohaselt lähtutakse eeldusest, et liidu õiguse tõlgendamist puudutavad küsimused, mille liikmesriigi kohus on esitanud õiguslikus ja faktilises raamistikus, mille ta on määratlenud omal vastutusel ja mille täpsuse kontrollimine ei ole Euroopa Kohtu ülesanne, on asjakohased. Kui need küsimused puudutavad liidu õiguse tõlgendamist, on Euroopa Kohus seega põhimõtteliselt kohustatud otsuse tegema.[8] Seda tehes on Euroopa Kohtu ülesanne anda liikmesriigi kohtule vajalik vastus, mis võimaldaks viimasel poolelioleva kohtuasja lahendada.[9]

31. Ei saa salata, et käesolev kohtuasi paneb need põhimõtted proovile mitmelgi moel. Vastupidi kostjale väidan siiski, et eelotsusetaotluse esitanud kohtu küsimused on pärast nende ümbersõnastamist vastuvõetavad, välja arvatud seitsmes ja üheksas küsimus.

8 Vt nt 31. jaanuari 2017. aasta kohtuotsus Lounani (C-573/14, EU:C:2017:71, punkt 56), 8. märtsi 2018. aasta kohtuotsus Saey Home & Garden (C-64/17, EU:C:2018:173, punkt 18) ja 13. juuni 2018. aasta kohtuotsus Deutscher Naturschutzring (C-683/16, EU:C:2018:433, punkt 29).

9 Vt nt 11. septembri 2014. aasta kohtuotsus B. (C-394/13, EU:C:2014:2199, punkt 21 ja seal viidatud kohtupraktika) ja 26. aprilli 2017. aasta kohtuotsus Farkas (C-564/15, EU:C:2017:302, punkt 38).

32. Esiteks on muidugi tõsi, et eelotsusetaotluse esitanud kohtu küsimused on sõnastatud keeruliselt ja raskesti mõistetavalt. Ent pärast nende ümbersõnastamist on ilmne, et need küsimused käsitlevad järgmist kolme teemat.

33. Neljas ja viies küsimus käsitlevad sisuliselt seda, kas liidu õigusega on kooskõlas erinevad riigisisesed piirangud, mis kehtivad asjaomase riigi kohtumenetluse eri etappidel. Näib, et need menetlusnormid võivad piirata põhikohtuasjas varem tehtud eelotsuste täielikku järgimist.

34. Kolmandas ja kuuendas küsimuses päritakse sisuliselt, kas tõhususe ja võrdväärsuse nõuetega on kooskõlas see, kui Euroopa Kohtu poolt varem põhikohtuasjas tehtud eelotsust, mida selles menetluses väidetavalt ei rakendatud, ei peeta võimalikuks teistmise aluseks.

35. Esimene, teine, kaheksas ja kümnes küsimus käsitlevad liikmesriigi vastutuse erinevaid aspekte seoses liikmesriigi kohtute, eelkõige Fővárosi Törvényszéki (Pealinna Budapesti kohus) väidetava kohustuste rikkumisega.

36. Teiseks tuleb küsimuste rühmitamisel ja ümbersõnastamisel rõhutada, et selliselt muudetud küsimused puudutavad ainult liidu õiguse tõlgendamist. Eelotsusetaotluse esitanud kohtu poolt esitatud sõnastuses sisaldavad küsimused mitmeid eelduslikke faktilisi või kaudseid hinnanguid ja järeldusi. Selliselt esitatud küsimustega palutakse Euroopa Kohtul sisuliselt hinnata teatavaid faktiliste asjaolude või liikmesriigi õiguse tõlgendusi või isegi kinnitada teatavaid liikmesriigis kasutatavaid praktikaid. See ei ole aga Euroopa Kohtu ülesanne eelotsusemenetluses. Faktide hindamine on ainuüksi eelotsusetaotluse esitanud kohtu ülesanne.[10] Seetõttu pean siin selgelt rõhutama, et eespool määratletud kolmele küsimuste ringile, mille eelotsusetaotluse esitanud kohus on tõstatanud, antavad vastused puudutavad ainult liidu õigusega seotud aspekte. Vastustes ei kiideta heaks ega kinnitata ühtegi faktilist asjaolu ega hinnangut, mis sisalduvad küsimustes nende algselt sõnastatud kujul.

37. Kolmandaks puudutab veel üks võimalik vastuvõetavuse kahtlus mõne eelotsuse küsimuse asjakohasust põhikohtuasjas. Väljakujunenud kohtupraktika kohaselt võib Euroopa Kohus keelduda liikmesriigi kohtu esitatud eelotsuse küsimusele vastamisest vaid siis, kui on ilmselge, et taotletud liidu õiguse tõlgendusel ei ole mingit seost põhikohtuasja asjaolude või esemega, või kui kõnealune probleem on oletuslik või kui Euroopa Kohtule ei ole teada eelotsuse küsimusele tarviliku vastuse andmiseks vajalikud faktilised ja õiguslikud asjaolud.[11]

38. Käesolevas asjas kinnitati kohtuistungil, et eelotsusetaotluse esitanud kohtu menetluse esemeks on rangelt võttes väidetav kahju, mille Fővárosi Törvényszék (Pealinna Budapesti kohus), tegutsedes teistmisavaldust lahendava (viimase astme) kohtuna, tekitas nii oma keeldumisega asi teistmisele võtta kui ka oma keeldumisega jätta enne seda esitamata uus eelotsusetaotlus. Seega võib väita, et küsimused, mis ei ole otseselt seotud eelotsusetaotluse esitanud kohtu menetluses oleva vastutuse nõudega, tuleks lugeda vastuvõetamatuks, kuna nad ei ole vahetult seotud eelotsusetaotluse esitanud kohtu menetluse esemega.

39. Mul on raske sellise kitsendava loogikaga nõustuda. Struktuursel tasandil oleks see vastuolus Euroopa Kohtu üsna laia lähenemisega liikmesriigi kohtute küsimuste asjakohasusele.[12] Vastasel korral asuks Euroopa Kohus „koostöö vaimu“ ja „asjakohasuse eeldust“ järgimata liikmesriigi kohtu asemel tõlgendama tolle kohtuvaidluse eset ja menetluskorda ning sellest (liikmesriigi õiguse ja faktiliste asjaolude) tõlgendamisest lähtudes otsustaks, milliseid küsimusi sel kohtul on lubatud küsida.

10 Vt nt 18. juuli 2007. aasta kohtuotsus Lucchini (C-119/05, EU:C:2007:434, punkt 43), 26. mai 2011. aasta kohtuotsus Stichting Natuur en Milieu jt (C-165/09–C-167/09, EU:C:2011:348, punkt 47) ning 26. aprilli 2017. aasta kohtuotsus Farkas (C-564/15, EU:C:2017:302, punkt 37).

11 Vt nt 31. jaanuari 2017. aasta kohtuotsus Lounani (C-573/14, EU:C:2017:71, punkt 56), 8. märtsi 2018. aasta kohtuotsus Saey Home & Garden (C-64/17, EU:C:2018:173, punkt 18) ja 13. juuni 2018. aasta kohtuotsus Deutscher Naturschutzring (C-683/16, EU:C:2018:433, punkt 29).

12 Viidatud käesoleva ettepaneku 8. ja 9. joonealuses märkuses.

40. Lisaks ei sobiks selline lähenemine konkreetsel tasandil kuigivõrd käesoleva asja spetsiifilise kontekstiga. Eelotsusetaotluse esitanud kohtu küsimused puudutavad sisemiselt põimunud ja keerukat kohtusaagat. Ei ole kuigi kerge teha pelgalt eelotsusetaotluse alusel selgeks ja harutada lahti kõik käesoleva asja riigisisese menetlusliku tausta nüansid, eriti veel käesoleva asja käiku arvestades. Järelikult võib olla veelgi raskem täie kindlusega väita, milline neist menetlusetappidest on või ei ole asjakohane võimaliku vastutusnõude suhtes.

41. Nagu käesoleva ettepaneku sissejuhatuses juba viitasin, on käesolevas asjas sisuliselt peetud kolm menetluse „ringi“.[13] Esimeses ringis tehti mitu otsust vaidluse sisu kohta. See algas (haldus)menetlusega vaidlustuskomisjonis, millele järgnesid esimese ja teise kohtuastme kohtuotsused ning seejärel kassatsioonikaebus Kúriasse (kõrgeim kohus) ja põhiseaduskaebus. Teine ring hõlmas teistmisavaldust ja sellega seotud apellatsioonimenetlust. Kolmas ring on käesolev põhikohtuasi, mis käsitleb liikmesriigi kohtute väidetavaid rikkumisi.

42. Kõiki kolme ringi ühendab ühine juhtlõng: Euroopa Kohtu poolt esimeses ringis tehtud eelotsuse väidetav järgimata jätmine liikmesriigi kohtute poolt kõigis neis eri menetlusringides. Ilmselt ei oleks järgnenud teist ringi ega järelikult ka kolmandat ringi ilma väidetava rikkumiseta esimeses ringis. Käsitledes käesolevat kolmandat ringi ning üldisemalt tagajärgi, mis tulenevad väidetavast eelotsuse rakendamata jätmisest esimeses ringis, on seega vaja vaadata kogu senist menetlust liikmesriigis tervikuna. Oleks keeruline need menetlused kunstlikult lahutada, kuna võimalikud rikkumised esimeses ringis avaldavad mõju teisele ringile ja teise ringi rikkumised kolmandale. Või ka teistpidi – kui liidu õiguse kohaselt teistmise kohustus puudub, siis langeb ära ka kolmanda menetlusringi eesmärk. Ja veelgi enam – kui esimeses ringis midagi valesti ei tehtud, siis osutuvad kaks järgmist ringi kasutuks ning vastus liikmesriigi kohtute kohustuste kohta selles esimeses ringis tühistab vajaduse liidu õigust täiendavalt tõlgendada.

43. Lisaks on samuti keeruline kaaluda teise astme kohtu positsiooni (pärast eelotsuse saamist), võtmata arvesse haldusmenetlust vaidlustuskomisjonis, kuna peamine põhjus, miks Euroopa Kohtu eelotsust täielikult ei järgitud, näib seisnevat menetlusnormis, mis piirab kohtuvaidluse eseme vaidlustuskomisjonis algselt esitatud väidetega.[14] Selle normi kohaselt peavad kõik väited hankemenetluse väidetava vastuolu kohta liidu õigusega olema esitatud juba vaidlustuskomisjonis. Edaspidi ei või selle komisjoni otsust läbi vaatavatele kohtutele, milleks käesolevas asjas on esimese ja teise astme kohtud, esitada enam ühtegi uut väidet.

44. Sellises olukorras tundub mulle keeruline kategooriliselt väita, et riigisisese menetluse esimest ja teist ringi puudutavad küsimused on vastuvõetamatud, kuna neil puudub igasugune seos eelotsusetaotluse esitanud kohtu menetluses oleva asjaga. Selline seos on selgelt olemas.

45. Seda arvestades võib vaid korrata, et kindlasti ei ole Euroopa Kohtu ülesanne otsustada, kas liikmesriigi kohtud on igas menetlusringis õigesti kohaldanud liidu õigust – rääkimatagi liikmesriigi õigusest. Samuti ei ole Euroopa Kohtu ülesanne hinnata, kas Ungari Hochtiefi valitud menetlustee oli õige või kas oleks pidanud esitama riigivastutuse hagi Kúria (kõrgeim kohus) vastu vahetult pärast esimest ringi, nagu Ungari valitsus kohtuistungil väitis.

46. Seetõttu on minu arvates vastavalt Euroopa Kohtu standardsele kohtupraktikale[15] eelotsusetaotluse esitanud kohtu küsimused käesolevas ettepanekus eespool ümbersõnastatud ja mõistetud kujul[16] vastuvõetavad, välja arvatud seitsmes ja üheksas küsimus.

13 Pean rõhutama, et kasutan kõnealuse kolme eraldi menetlusfaasi kohta mõistet „ring“ pelgalt lühiduse huvides.

14 Tuleb märkida, et see etapp võib olla asjakohane käesolevas kontekstis ka teisel põhjusel, kuna komisjon väitis kohtuistungil, et Kühne & Heitz kohtupraktika suunast võib tuleneda *haldusmenetlusliku* vaidlustusmenetluse vaidlustuskomisjonis teistmise kohustus (vt käesoleva ettepaneku C osa).

15 Viidatud käesoleva ettepaneku punktides 30 ja 37.

16 Käesoleva ettepaneku punktid 31–36.

47. Seitsmes küsimus käsitleb konkreetselt vaidlustuskomisjonile esitatava (haldusmenetlusliku) vaidlustuse täpsuse määra. Selle küsimusega soovib eelotsusetaotluse esitanud kohus kindlaks määrata, kas sellistes vaidlustustes tuleb rikkumist sõnaselgelt kirjeldada ja näidata täpselt ära rikutud normid, samas kui kõigis teistes haldus- või tsiviilmenetlustes piisab faktiliste asjaolude ja neid toetavate tõendite esitamisest.

48. Isegi kõikide mööndustega, mida olen juba teinud, ei suuda ma mõista, kuidas puutuks seitsmes küsimus käesoleva vaidluse lahendamisel kuidagi asjasse. Ükski menetlusosaline, sealhulgas Ungari Hochtief ei ole väitnud, et kõnealune norm on nii range, et selle tõttu on võimatu või ülemäära raske liidu õiguse, eriti eelnevalt tehtud Euroopa Kohtu otsuse kohaldamine ja tõhusa kohtuliku kaitse tagamine riigihangete valdkonnas. Puudub igasugune täpsem teave, kuidas kõnealune norm võiks olla käesolevas asjas asjakohane.

49. Üheksas küsimus käsitleb omakorda küsimust, kas liidu õigus lubab liikmesriigi asutustel ja kohtutel jätta Ungari Hochtiefi hagid järjekindlalt rahuldamata olukorras, kus need hagid on kulukad ja aeganõudvad ning kus asjaomased liikmesriigi õigusnormid väidetavalt ei võimalda hagejatel nõuda sellise kahju hüvitamist, mille on põhjustanud liikmesriigi kohtud oma õigusmõistvat funktsiooni täites.

50. Selle küsimusega liikmesriigi kohus sisuliselt ei küsi midagi, vaid soovib hoopis kinnitust mitmele (üsna kaugeleminevale ja radikaalsele) faktilisele eeldusele.

2. Terminoloogiline märkus

51. *Euroopa Liidu Teatajas*[17] avaldatud küsimuste inglise (ja mõnes teiseski) keeleversioonis on kasutatud sõna „review“ erinevat liiki õiguskaitsevahendite kohta, mille üle käesolevas asjas on arutatud. Sellise üldise mõiste täpsustusteta kasutamise probleem seisneb selles, et see ei kirjelda täpselt, millist liiki kohtulikku õiguskaitsevahendit sellega just silmas peetakse (ja millises menetlusringis) ning eelkõige ei tehta vahet menetluse esimesel ringil (asja sisuline kohtulik läbivaatamine [*review*] selle tavalises tähenduses) ning teisel ringil (uuesti menetlemine või teistmine). Seetõttu kasutan käesolevas ettepanekus mõisteid järgmiselt.

52. „Halduslik läbivaatamine“ viitab menetlusele vaidlustuskomisjonis, mis oli ilmselt esimene organ, mis hindas majandusliku nõude seaduslikkust.

53. „Kohtulik läbivaatamine“ viitab vaidlustuskomisjoni haldusotsuse kohtulikule kontrollile liikmesriigi kohtutes esimeses „ringis“, kus lahendati kohtuasi sisuliselt. See hõlmab nii esimest kui teist kohtuastet. Samuti hõlmab see kassatsioonkaebust kui erakorralist õiguskaitsevahendit. Vaatamata oma erilaadile käsitletakse selle raames ikkagi kohtasja (algset) eset, nimelt vaidlustuskomisjoni otsuse seaduslikkust.

54. Mõistet „teistmine“ kasutan viitamaks erakorralisele õiguskaitsevahendile, millele tugineti teises „ringis“. Tavaliselt tähendab see kohtuasja uuesti menetlemist, kui hiljem ilmneb, et teatavaid asjaolusid ei ole arvesse võetud, ehkki esimeses sisulise menetluse „ringis“ tehtud lõplik kohtuotsus on juba jõustunud. Käesoleva asja kontekstis tähendab teistmine Ungari tsiviilkohtumenetluse seadustiku § 260 ette nähtud menetlust.

17 ELT 2018, C 22, lk 26.

B. Euroopa Kohtu eelotsuse täitmine pooleliolevas riigisiseses kohtumenetluses

55. Neljas ja viies küsimus käsitlevad sisuliselt seda, kas liidu õigusega on kooskõlas erinevad liikmesriigi õiguses sätestatud menetluslikud piirangud, mis võivad takistada Euroopa Kohtu eelotsuse täielikku ja õiget täitmist asjaomases kohtuasjas. Veidi ümbersõnastatuna mõistan neljandat küsimust nii, et selles küsitakse, kas liidu õigusega on kooskõlas riigisisesed menetlusnormid, mis väidetavalt ei luba *teataval läbivaatamistasandil uusi fakte* arvesse võtta. Seega, kui juhised antakse Euroopa Kohtu otsuse vormis liikmesriigi kohtu taotluse alusel, mis esitatakse apellatsioonitasandil, kus tavaliselt ei saa enam uusi fakte tuvastada, siis ei ole kõnealusest riigisisesest menetlusnormist tulenevalt sedaliiki hindamine enam võimalik. Viies küsimus keskendub omakorda rohkem *uutele õigusküsimustele*, mille võib jätta läbi vaatamata, kui need on *esitatud hilinenult*, kas siis kõrgemas kohtuastmes või kohtuliku läbivaatamise enda raames, kui samu argumente või õigusväiteid ei esitatud juba haldusliku läbivaatamise käigus.

56. Ehk teisisõnu on need mõlemad teemad ühel või teisel moel seotud ülesannete jaotusega kohtu- (ja/või haldus)süsteemis ning menetlusökonoomiaga. Nii liikmesriikide kui ka liidu õiguskaitsesüsteemis on loomulik, et iga fakti ega argumenti ei saa esitada mis tahes menetlusstaadiumis. Kehtivad üldreeglid näiteks kohtuliku läbivaatamise ulatuse või nõuete koondamise kohta, seda eriti asja edenemisel läbi kohtusüsteemi.

57. Siiski on üsna ebatavaline sellistele normidele tuginemine selleks, et põhjendada võimalikku keeldumist rakendada Euroopa Kohtu poolt eelotsuses antud juhiseid pelgalt seetõttu, et need juhised saabusid põhikohtuasjas kohtuliku läbivaatamise teatavas etapis. Käesolevas osas selgitan, miks üldiselt[18] on nende normide kohaldamine väga ekslik ning seda ei tohi lubada, kui eesmärgiks on Euroopa Kohtu juhiste õige rakendamine.

58. Seda tehes meenutan kõigepealt seda, millise ulatusega on liikmesriigi kohtute ülesanne järgida Euroopa Kohtu eelotsust ning selles sisalduvaid juhiseid (1). Seejärel käsitlen asjaomast liikmesriigi menetlusnormi, mis näib olevat peamine põhjus, miks Euroopa Kohtu eelotsust väidetavalt esimeses menetlusringis täielikult ei kohaldatud (2). Lõpuks uurin, kas sellistel asjaoludel nagu põhikohtuasjas tuleb jätta selline menetlusnorm kohaldamata selle alusel, et see takistab Euroopa Kohtu otsuse korrektset rakendamist (3).

1. Liikmesriigi kohtute kohustused pärast eelotsust

59. Väljakujunenud kohtupraktika kohaselt on eelotsusemenetluses tehtud Euroopa Kohtu otsus selles käsitletavate liidu institutsioonide aktide tõlgenduse või kehtivuse küsimustes liikmesriigi kohtule *põhikohtuasja* lahendamisel siduv.[19] ELTL artikkel 267 nõuab, et eelotsusetaotluse esitanud kohus tagaks Euroopa Kohtu antud liidu õiguse tõlgenduse *täieliku õigusmõju*.[20]

60. Lisaks eelotsuse sellisele siduvusele, mida võib liigitada *inter partes* siduvuseks, on Euroopa Kohtu praktikas alati sõnaselgelt kinnitatud ka liidu õigusnormide kehtetuks tunnistamise *erga omnes* siduvust.[21]

18 Jällegi, nagu käesoleva ettepaneku punktis 36 on juba üldisemalt märgitud, hindan kõnealuste normide üldist kooskõla ega kinnita, et konkreetsel juhul oleks neid rikutud. Selle peab tuvastama eelotsusetaotluse esitanud kohus.

19 Vt nt 5. oktoobri 2010. aasta kohtuotsus Elchinov (C-173/09, EU:C:2010:581, punkt 29) ja 16. juuni 2015. aasta kohtuotsus Gauweiler jt (C-62/14, EU:C:2015:400, punkt 16).

20 Vt nt 5. juuli 2016. aasta kohtuotsus Ognyanov (C-614/14, EU:C:2016:514, punkt 28).

21 Vt nt seoses sellise eelotsuse mõjuga, millega tühistatakse institutsiooni akt, 13. mai 1981. aasta kohtuotsus International Chemical Corporation (66/80, EU:C:1981:102, punktid 12–13) ja 27. veebruari 1985. aasta kohtuotsus Société des produits de maïs (112/83, EU:C:1985:86, punkt 16).

61. Ent sama *inter partes* siduvuse loogika kehtib täielikult ka kõikides *sama* põhikohtuasja võimalikes järgmistes menetlusetappides. Seega, kui Euroopa Kohtult taotles eelotsust näiteks esimese astme kohus, siis apellatsioonikohtule või kõrgeimale kohtule, kuhu sama asi hiljem jõuab, on Euroopa Kohtu poolt selles asjas antud juhised samamoodi siduvad. Minu meelest on selline olukord hõlmatud *inter partes* siduva mõjuga, kuna lahendatakse endiselt sama kohtuasja samade faktilise asjaolude ja õigusküsimustega. Sellisel juhul ei ole tegemist (oma loomult „nõrgema“) *erga omnes* mõjuga teistes kohtuasjades, milles käsitletakse teisi faktilisi asjaolusid teiste poolte vahel, ehkki tõlgendatakse samu liidu õiguse sätteid.[22]

62. See tähendab praktikas eelkõige seda, et kui eelotsuses sisalduva tõlgenduslause kohaselt peab liikmesriigi kohus läbi viima teatavat liiki hindamise, siis tuleb seda ka teha, et tagada eelotsuse korrektne rakendamine ja sellest tulenevalt ka liidu õiguse õige kohaldamine.[23] Sellega on eriti tegemist siis, kui Euroopa Kohus on jätnud kohtuotsuse resolutsioonis *sõnaselgelt* eelotsusetaotluse esitanud kohtu ülesandeks kontrollida teatavaid asjaolusid, et tuvastada liikmesriigi õiguse kooskõla liidu õigusega.

2. Liikmesriigi menetlusautonoomia ja võrdväärsus

63. Ungari valitsus tugineb oma seisukohtades ulatuslikult liikmesriigi menetlusautonoomia põhimõttele ja rõhutab, et liikmesriigi pädevuses on sätestada menetlusnormid ja õiguskaitsevahendid. Lisaks on ta seisukohal, et varasemates kohtuasjades, sealhulgas Hochtief AG-ga seotud asjas,[24] on Euroopa Kohus aktsepteerinud kohtuliku läbivaatamise erinevaid menetluslikke piiranguid selle suhtes, millal võib hagi esitada ja millistel tingimustel.

64. Väljakujunenud kohtupraktika kohaselt on tõesti nii, et valdkonda reguleerivate liidu õigusnormide puudumisel tuleb liikmesriikide menetlusautonoomia põhimõtte alusel iga liikmesriigi riigisiseses õiguskorras määrata pädevad kohtud ja kehtestada menetlusnormid selliste kohtuasjade läbivaatamiseks, mille eesmärk on tagada nende õiguste kaitse, mis tulenevad isikutele liidu õigusest. Kohtupraktikas on aga välja kujunenud ka see, et ELL artikli 4 lõikes 3 sätestatud lojaalse koostöö põhimõtte kohaselt ei või üksikasjalikud menetlusnormid, mis on kehtestatud nende kohtuasjade läbivaatamiseks, mille eesmärk on tagada isikutele liidu õigusest tulenevate õiguste kaitse, siiski olla ebasoodsamad kui samalaadsete riigisiseste õiguskaitsevahendite puhul (võrdväärsuse põhimõte) ja need ei tohi muuta liidu õiguskorraga antud õiguste kasutamist praktiliselt võimatuks või ülemäära raskeks (tõhususe põhimõte).[25]

22 Vt nt 27. märtsi 1963. aasta kohtuotsus Da Costa jt (28/62–30/62, EU:C:1963:6) ja 4. novembri 1997. aasta kohtuotsus Parfums Christian Dior (C-337/95, EU:C:1997:517, punkt 29).

23 See ei takista muidugi eelotsusetaotluse esitanud kohtul ega ka ühelgi muul sama kohtuasja lahendaval liikmesriigi kohtul taotleda Euroopa Kohtult veel ühte eelotsust, kui nad peaksid arvama, et selline taotlus oleks mis tahes põhjusel vajalik – vt nt 24. juuni 1969. aasta kohtuotsus Milch-, Fett- und Eierkontor (29/68, EU:C:1969:27, punkt 3) ja 11. juuni 1987. aasta kohtuotsus X (14/86, EU:C:1987:275, punkt 12). Euroopa Liidu kohtu kodukorra artikli 104 lõikes 2 märgitakse: „Siseriiklikel kohtutel tuleb hinnata, kas nad saavad eelotsusest piisavalt teavet või peavad vajalikuks uuesti Euroopa Kohtusse pöörduda.“ Konkreetsemalt öelduna on eelotsusetaotluse esitanud kohtule pärast Euroopa Kohtu eelotsuse saamist jäänud kaks valikut: kas järgida nimetatud otsuse juhiseid või nendega mittenõustumisel esitada uus eelotsusetaotlus. Alternatiiviks ei ole pelgalt juhiste järgimata jätmine.

24 7. augusti 2018. aasta kohtuotsus Hochtief (C-300/17, EU:C:2018:635).

25 Vt nt 10. juuli 2014. aasta kohtuotsus Impresa Pizzarotti (C-213/13, EU:C:2014:2067, punkt 54), 6. oktoobri 2015. aasta kohtuotsus Târşia (C-69/14, EU:C:2015:662, punktid 26–27) ning 24. oktoobri 2018. aasta kohtuotsus XC jt (C-234/17, EU:C:2018:853, punktid 21–22).

65. Lisaks on nende liidu õiguse fundamentaalsete põhimõtetega vastuolus igasugune liikmesriigi õiguskorra säte ning seadusandlik, haldus- ja kohtupraktika, mis võiks kahjustada liidu õiguse toimet sellega, et ei anna liikmesriigi kohtule, kes on pädev sellist õigust kohaldama, volitusi teha selle kohaldamise ajal kõik vajalik, et jätta kohaldamata liikmesriigi õigusnormid, mis võivad takistada liidu normide täielikku toimet.[26] Eelkõige ei või liikmesriigi menetlusnormid piirata liikmesriigi kohtu pädevust ja kohustusi ELTL artikli 267 järgi.[27]

66. Mis puudutab liikmesriikide edasikaebe- ja õiguskaitsevahendite süsteemide struktureeritust, siis Euroopa Kohtu praktikas austatakse suuresti liikmesriikide erinevaid õiguslikke traditsioone ning nende haldus- ja kohtusüsteemide mitmekesisust. Nii võib liikmesriigi kohtusüsteem olla inkvisitsioonilisem või võistlevam ning selles võidakse erineval määral kohaldada põhimõtetet *iura novit curia*. Samuti võib kohtuliku läbivaatamise ulatuse tavaliselt piirata poolte väidetega, mis esitati halduslikus läbivaatamise staadiumis.

67. Euroopa Kohus on märkinud, et liidu õigus ei nõua üldjuhul liikmesriigi kohtutelt, et nad tõstataksid omal algatusel väite liidu õigusnormide rikkumise kohta, kui sellise väite analüüsimisel oleksid kohtud kohustatud väljuma vaidluse piiridest, mille pooled on määratlenud, tuginedes muudele faktidele ja asjaoludele kui nendele, millele pool, kes on selliste sätete kohaldamisest huvitatud, on oma nõude rajanud.[28] Eelkõige, „tõhususe põhimõttest ei tulene liikmesriigi kohtutele kohustust põhikohtuasjaga sarnastes kohtuasjades tõstatada omal algatusel ühenduse sättel põhinevat uut väidet, sõltumata selle sätte tähtsusest ühenduse õiguskorras, juhul kui pooltel on olnud tegelikult võimalus tõstatada siseriiklikus kohtus ühenduse õigusele tuginev väide“.[29]

68. Seetõttu on Euroopa Kohus hiljuti seoses riigihanke kohtuliku läbivaatamisega kinnitanud, et liikmesriikidel on õigus kehtestada menetlusnorme, mis piiravad kohtuliku läbivaatamise tähtaega või ulatust läbivaatamise tõhususe ja kiiruse tagamiseks, kui sellega ei muudeta praktiliselt võimatuks või liiga keerukaks hagi esitamise õiguse kasutamist.[30] Seetõttu on Euroopa Kohus leidnud, et kahju hüvitamise hagide esitamise puhul ei ole liidu õigusega vastuolus selline riigisisene menetlusnorm, mis lubab riigihankemenetluses hankijate tehtud otsuseid esimese astmena läbi vaatava vaidlustuskomisjoni otsuste üle teostatava kohtuliku kontrolli käigus hinnata üksnes väiteid, mis on esitatud vaidlustuskomisjonis.[31]

69. Sellest tuleneb, et sarnased menetluslikud piirangud peaksid olema üldiselt *mutatis mutandis* võimalikud ka seoses selliste tühistamishagidega, nagu on esitatud käesoleva asja esimeses ringis: liidu õiguse kohaselt võivad liikmesriigi kohtud, kes vaatavad läbi riigihankemenetluses hankijate tehtud otsuseid kontrolliva vaidlustuskomisjoni otsuseid, jätta vastuvõetamatuna läbi vaatamata kõik uued õigusväited, mida ei esitatud vaidlustuskomisjonis.

26 Vt nt 9. märtsi 1978. aasta kohtuotsus Simmenthal (106/77, EU:C:1978:49, punkt 22), 22. juuni 2010. aasta kohtuotsus Melki ja Abdeli (C-188/10 ja C-189/10, EU:C:2010:363, punkt 44) ning 4. detsembri 2018. aasta kohtuotsus The Minister for Justice and Equality ja Commissioner of the Garda Síochána (C-378/17, EU:C:2018:979, punkt 36).

27 Vt nt 5. oktoobri 2010. aasta kohtuotsus Elchinov (C-173/09, EU:C:2010:581, punkt 25), 15. jaanuari 2013. aasta kohtuotsus Križan jt (C-416/10, EU:C:2013:8, punkt 67) ning 18. juuli 2013. aasta kohtuotsus Consiglio Nazionale dei Geologi ja Autorità Garante della Concorrenza e del mercato (C-136/12, EU:C:2013:489, punkt 32).

28 Vt nt 14. detsembri 1995. aasta kohtuotsus van Schijndel ja van Veen (C-430/93 ja C-431/93, EU:C:1995:441, punkt 22), 7. juuni 2007. aasta kohtuotsus van der Weerd jt (C-222/05–C-225/05, EU:C:2007:318, punkt 36) ning 26. aprilli 2017. aasta kohtuotsus Farkas (C-564/15, EU:C:2017:302, punkt 32).

29 7. juuni 2007. aasta kohtuotsus van der Weerd jt (C-222/05–C-225/05, EU:C:2007:318, punkt 41).

30 Vt 7. augusti 2018. aasta kohtuotsus Hochtief (C-300/17, EU:C:2018:635, punktid 50–54 ja seal viidatud kohtupraktika).

31 Vt 7. augusti 2018. aasta kohtuotsus Hochtief (C-300/17, EU:C:2018:635, punkt 58).

3. Eelotsuse rakendamine

70. Seega on üldiselt ning asjades, milles Euroopa Kohus ei ole teinud eelotsust, st kui asi edeneb liikmesriigi haldus- ja kohtusüsteemis tavalises korras, eelmises osas kirjeldatud laadi menetluslikud piirangud kindlasti võimalikud. See pilt muutub aga selgelt, kui Euroopa Kohus annab sellise menetluse raames eelotsuse kujul oma juhised.

71. Vastupidi Ungari valitsuse väitele ei ole sellises asjas siis enam tegemist liikmesriigi menetlusautonoomia raamesse jäävate piirangutega, mille suhtes võib mehhaaniliselt kohaldada käesoleva ettepaneku eelmises osas viidatud kohtupraktikat. Selle asemel on nüüd tegemist Euroopa Kohtu otsuse rakendamisega.

72. Mida siis taoline erinev kontekst tähendab sellises asjas nagu käesolev? Mida see tähendab eelkõige seoses eelotsusetaotluse esitanud kohtu tõstatatud selliste teemadega, nagu riigisisesed normid, mis ei luba *kohtuliku läbivaatamise teataval tasandil uusi fakte* arvesse võtta (neljas küsimus), ja/või mille kohaselt ei või esitada menetluse hilisemates etappides *uusi õigusväiteid*, kui neid ei esitatud haldusorganis (viies küsimus)?

73. Viienda küsimuse suhtes peab kõigepealt märkima, et pooled näivad olevat käesolevas asjas vaidlustuskomisjonis kohaselt esitanud majandusliku nõude ebasobivuse argumendi, mis moodustab nende nõude selgroo.[32]

74. Aga isegi kui seda ei ole faktilisel tasandil tuvastatud, mille peab muidugi kindlaks tegema liikmesriigi kohus, siis minu arvates on põhimõtteline vastus mõlemale eelotsusetaotluse esitanud kohtu küsimusele suhteliselt otsekohene: sellised riigisisesed piirangud võivad loomulikult kehtida, *juhul kui* on tagatud, et asjas, milles eelotsust taotleti, järgib liikmesriigi kohus täielikult Euroopa Kohtu juhiseid.

75. See on võimalik mitmel viisil. Kui Euroopa Kohtult eelotsust taotlenud liikmesriigi kohus omab liikmesriigi õiguse kohaselt selliseks läbivaatamiseks (nagu majandusliku nõude sobivuse hindamine) vajalikku pädevust, siis peab ta asja ise läbi vaatama ning tõendama oma põhjendustes, et ta on seda teinud. Kui sel kohtul aga puudub vajalik pädevus näiteks seetõttu, et ta on apellatsioonikohus või kõrgeim kohus, mille läbivaatamise ulatus on piiratud ja/või mis ei või uusi tõendeid hinnata ning selline hindamine on asjas ikkagi vajalik, siis on sellisel liikmesriigi kohtul mitu võimalust. Esiteks võib ta asjaomase otsuse tühistada ning saata asja tagasi kohasesse haldusorganisse või kohtusse, kellel on liikmesriigi õiguse kohaselt pädevus hinnata majandusliku nõude sobivust kooskõlas eelotsusega (st esimese astme kohtusse, kui see on pädev faktilisi asjaolusid hindama, või siis vaidlustuskomisjoni). Teise võimalusena võib liikmesriigi kohus jätta kohaldamata tema pädevust piiravad liikmesriigi menetlusnormid ning viia sellise hindamise läbi ise. Iga liikmesriik võib valida nende eri võimaluste vahel, tingimusel et liikmesriigi haldusorgan või kohus järgib lõppkokkuvõttes õigesti Euroopa Kohtu eelotsust.[33]

76. Kindlasti aga ei tohi lubada seda, et liikmesriigi menetluspiirangute mehhaanilise kohaldamise tõttu muutub Euroopa Kohtu otsuse rakendamine liikmesriigi tasandil eri normide vastasmõju tõttu võimatuks ja keegi ei pea end vastutavaks Euroopa Kohtu eelotsuse tõhusa täitmise eest.

32 Käesoleva ettepaneku punkt 11.

33 Kindlasti ei või seejuures tekkida „negatiivse pädevuse konflikti“, milles lõpuks ei pea ükski organ ega kohus ennast vastutavaks – vt sarnase olukorra kohta minu ettepanekut kohtuasjas Link Logistik N&N (C-384/17, EU:C:2018:494, punktid 111–112).

4. Vahekokkuvõte

77. Eeltoodust tuleneb, et ELL artikli 4 lõige 3 ja ELTL artikkel 267 nõuavad, et eelnevalt Euroopa Kohtult taotletud eelotsust rakendavad liikmesriigi kohtud peavad täielikult rakendama selles sisalduvad juhised. Kui Euroopa Kohtu juhiste täitmine nõuab teatava ulatusega hindamist, mille viib tavaliselt läbi eelotsusetaotluse esitanud kohus, siis on see kohus kohustatud kas siis tema pädevust selles suhtes piiravad riigisisesed menetlusnormid kohaldamata jätma või tühistama varasema otsuse ja saatma asja tagasi madalama astme kohtule või isegi haldusorganile, kes on pädev sellist hindamist täies mahus läbi viima.

C. Teistmise kohustus

78. Kui minna nüüd edasi riigisisese menetluse teise ringi juurde, siis kolmandas ja kuuendas küsimuses küsitakse seda, kas tõhusa õiguskaitse põhimõttega on kooskõlas see, kui võimalikuks teistmise aluseks ei peeta väidet, et Euroopa Kohtu poolt esimeses ringis tehtud kohtuotsust (apellatsioonikohtu eelotsusetaotluse alusel) ei võetud selles ringis nõuetekohaselt arvesse. Eelkõige tuleb kolmandat küsimust mõista nii, et selles küsitakse, kas eksisteerib võimalik liidu õigusest tulenev liikmesriikide kohustus võimaldada sellises olukorras nagu põhikohtuasjas teistmist kui liikmesriigi õiguses ette nähtud erakorralist õiguskaitsevahendit. Kuuenda küsimusega soovib eelotsusetaotluse esitanud kohus teada, kas võrdväärsuse nõudest tulenevalt tuleb lubada teistmist, kui Euroopa Kohtu eelotsust ei ole sisulises põhikohtuasjas väidetavalt korrektselt arvesse võetud, samas kui liikmesriigi õiguses on teistmine sarnases olukorras põhiseaduskohtu (uue) otsuse tegemise korral ilmselt lubatud.

79. Seega seisneb Euroopa Kohtule esitatud küsimus sisuliselt selles, kas liidu õigus, eelkõige tõhusa õiguskaitse põhimõte nõuab jõustunud kohtulahendi „uuesti avamist“, et võtta arvesse varasemat Euroopa Kohtu otsust, mida ei võetud (väidetavalt) täielikult arvesse sisulises kohtumenetluses.

80. Minu arvates tuleks sellele küsimusele vastata eitavalt.

1. Jõustunud kohtulahendite teistmise kohustuse ulatus

81. Nagu ma käesoleva ettepaneku eelmises osas juba selgitasin, on liikmesriigi kohtud kohustatud järgima vastust, mille Euroopa Kohus on andnud nende endi esitatud eelotsusetaotluse alusel (siduvus *inter partes*). Lisaks peavad nad samavõrd austama ka Euroopa Kohtu praktikat nende menetluses kohaldatava liidu õiguse tõlgendamise või kehtivuse küsimustes (siduvus *erga omnes*). Mõlemal juhul on ühiseks nimetajaks see, et Euroopa Kohtu otsused, mida tuleb arvesse võtta, *eksisteerivad* liikmesriigi kohtu otsuse tegemise ajal.

82. Küll aga puudub liidu õiguses põhimõtteliselt kohustus *teista* liikmesriigi kohtu jõustunud lahend, mis tehti *enne* Euroopa Kohtu eelotsust, isegi kui asja teistmine võimaldaks parandada liidu õigusega vastuolus oleva riigisisese olukorra.

83. Väljakujunenud kohtupraktika kohaselt on õiguskindluse põhimõte ja sellest tulenev kohtuotsuse seadusjõu põhimõte [34] ülima tähtsusega nii liidu õiguskorras kui ka liikmesriikide õiguskordades. [35] Neist põhimõtetest lähtudes on Euroopa Kohus otsustanud, et liidu õigus ei nõua, et kohus, kelle lahend on omandanud seadusjõu, peaks seda lahendit muutma, et võtta arvesse asjassepuutuvale õigusnormile Euroopa Kohtu poolt hiljem antud tõlgendust. [36] Seega puudub üldiselt kohustus teista jõustunud kohtulahendeid, mis ei ole kooskõlas *hilisema* Euroopa Kohtu otsusega.

84. Tõsi, Euroopa Kohus on tunnistanud kahte erandit põhimõttest, et jõustunud lahendeid ei ole vaja liidu õiguse järgimiseks teista.

85. Esimene erandlik olukord, mis tuleneb kohtuotsusest Kühne & Heitz, on *haldusorganite* kohustus vaadata teatavatel tingimustel läbi jõustunud haldusotsused, et võtta arvesse Euroopa Kohtu poolt hiljem antud tõlgendust. [37] Ent see erand hõlmab ainult kohustust vaadata uuesti läbi lõplikke *haldusotsuseid*, aga mitte kohtulahendeid. [38]

86. Teise erandliku olukorra määratles Euroopa Kohus kohtuotsuses Lucchini, kus ta otsustas, et liidu õigusega on vastuolus sellise riigisisese õigusnormi kohaldamine, mis sätestab kohtuotsuse seadusjõu põhimõtte, kui nimetatud sätte kohaldamine takistab nõudmast tagasi liidu õiguse vastaselt antud riigiabi. [39] See erand lähtus loogikast, et kuna riigisisene kohtuotsus oli tehtud liikmesriikide ja Euroopa Liidu pädevuse jaotust rikkudes, ei võinud see kunagi omandada seadusjõudu. Euroopa Kohus rõhutas hiljem kohtuotsuse Lucchini erandlikku laadi, märkides, et see puudutas hoopis erilist olukorda, kus oli tegemist eelnimetatud pädevuse jaotusega. [40]

87. Kumbki neist erandeist ei näi olevat käesolevas asjas vahetult asjakohane. Seega tuleb võtta siin lähtekohaks üldreegel: puudub üldine kohustus teista lõplikke kohtuotsuseid, et viia need kooskõlla hilisema Euroopa Kohtu otsusega. [41]

88. Ent ehkki liidu õigus ei näe ette liikmesriikide kohustust luua uusi õiguskaitsevahendeid, [42] peavad asjaomased normid juhul, kui liikmesriigi õiguses on selline võimalus ette nähtud, vastama mitte ainult võrdväärsuse nõudele, vaid ka tõhususe nõudele. [43] Seetõttu on vaja käsitleda liikmesriigi õiguses ette nähtud teistmismenetlust.

2. Teistmine liikmesriigi õiguses

89. Ungari õiguses reguleerivad teistmist tsiviilkohtumenetluse seadustiku § 260 lõike 1 punkt a ja lõige 2. Ungari valitsuse sõnul ei ole need teistmisnormid kohaldatavad sellistes asjades nagu käesolev, kuna selle õiguskaitsevahendi eesmärk on võtta arvesse uusi *faktilisi* asjaolusid ja mitte uusi *õiguslikke* seisukohti. Ungari Hochtief aga väidab, et teistmine võimaldaks rakendada eelotsust, mille Euroopa

34 1. juuni 1999. aasta kohtuotsus Eco Swiss (C-126/97, EU:C:1999:269, punkt 46).

35 Hiljutise näite kohta vt 24. oktoobri 2018. aasta kohtuotsus XC jt (C-234/17, EU:C:2018:853, punkt 52). Vt ka 30. septembri 2003. aasta kohtuotsus Köbler (C-224/01, EU:C:2003:513, punkt 38), 16. märtsi 2006. aasta kohtuotsus Kapferer (C-234/04, EU:C:2006:178, punkt 20), 10. juuli 2014. aasta kohtuotsus Impresa Pizzarotti (C-213/13, EU:C:2014:2067, punkt 58) või 6. oktoobri 2015. aasta kohtuotsus Târșia (C-69/14, EU:C:2015:662, punkt 28).

36 Vt nt 10. juuli 2014. aasta kohtuotsus Impresa Pizzarotti (C-213/13, EU:C:2014:2067, punkt 60) ja 6. oktoobri 2015. aasta kohtuotsus Târșia (C-69/14, EU:C:2015:662, punkt 38).

37 Vt 13. jaanuari 2004. aasta kohtuotsus Kühne & Heitz (C-453/00, EU:C:2004:17, punkt 28).

38 Vt 16. märtsi 2006. aasta kohtuotsus Kapferer (C-234/04, EU:C:2006:178, punkt 23).

39 18. juuli 2007. aasta kohtuotsus Lucchini (C-119/05, EU:C:2007:434, punkt 63).

40 10. juuli 2014. aasta kohtuotsus Impresa Pizzarotti (C-213/13, EU:C:2014:2067, punkt 61).

41 See on minu teada liikmesriikidele ühine õiguspõhimõte, kuna nendes õiguskordades, mida ma tunnen, ei loeta hilisemat kõrgeima kohtu praktika muudatust (senise täpsustamist või sellest lahknemist) tavaliselt piisavaks aluseks, et teista varasem jõustunud otsus, milles kohaldati eelmist õiguslikku seisukohta.

42 24. oktoobri 2018. aasta kohtuotsus XC jt (C-234/17, EU:C:2018:853, punkt 51).

43 Vt nt 10. juuli 2014. aasta kohtuotsus Impresa Pizzarotti (C-213/13, EU:C:2014:2067, punkt 62) ja 6. oktoobri 2015. aasta kohtuotsus Târșia (C-69/14, EU:C:2015:662, punkt 30).

Kohus põhikohtuasja raames tegi, aga mida menetluslikel põhjustel arvesse ei võetud. Komisjon omalt poolt jätaks eelotsusetaotluse esitanud kohtu otsustada, kas tsiviilkohtumenetluse seadustiku § 260 lõige 1 lubab teistmist olukorras, kus liikmesriigi kohtud ei ole Euroopa Kohtu eelotsust nõuetekohaselt arvesse võtnud.

90. Mina jagan suuresti komisjoni positsiooni. Eelotsusetaotluse esitanud kohtu kui ainsa pädeva liikmesriigi õiguse tõlgendaja ülesanne on kindlaks määrata, kas kõnealuste normide kohaselt oleks teistmine võimalik asjas, kus eelotsust, mis oli olemas juba lõpliku sisulise otsuse tegemise ajal, ei ole väidetavalt kohaselt arvesse võetud.

91. Esitaksin vaid kaks märkust. Minu arusaamise kohaselt piirdub teistmine kui (erakorraline) õiguskaitsevahend üldiselt juhtudega, kus pärast riigisisese kohtulahendi jõustumist ilmneb, et selle tegemisel liikmesriigi kohus ei võtnud või ei saanud võtta teatavaid fakte arvesse.

92. Oleks mõneti üllatav kohaldada seda loogikat Euroopa Kohtu tõlgendavale otsusele, mis oli olemas ja teada eelmise sisulise kohtuotsuse tegemise ajal. Esiteks saab nimetatud otsust vaevalt pidada uueks *faktiks*. Teiseks oli see otsus kaheldamatult olemas ja teada algse sisulise kohtuotsuse tegemise ajal ning seda saab seega vaevalt lugeda millekski *uueks*, mis tuli päevavalgele alles hiljem.

93. Seega pealtnäha ja võttes aluseks üldise arusaamise teistmise tavalisest olemusest, on raske näha, kuidas tuleks seda erakorralist õiguskaitsevahendit kasutada, et heastada väidetavad puudused sellise tõlgendusliku *õigusliku* juhise õigel kohaldamisel, mis oli selgelt olemas ja *teada* algse riigisisese kohtuotsuse tegemisel.

3. Võrdväärsus põhiseaduskaebustega?

94. Selles kontekstis tuleb aga kaaluda veel ühte argumenti: väidetav *võrdväärsus* põhiseaduskaebustega. Ungari Hochtiefi väitel oleks käesoleva asja asjaoludel pidanud andma loa teistmiseks selle alusel, et Euroopa Kohtu eelotsust ei oldud arvesse võetud, kuna liikmesriigi õigus näeb ette teistmise olukorras, kus Alkotmánybíróság (konstitutsioonikohus) kuulutab hiljem põhiseadusvastaseks normi, mida üldkohus oli oma lõplikus kohtulahendis kohaldanud. Just selles kontekstis viitabki liikmesriigi kohus kuuendas küsimuses Euroopa Kohtu otsusele Transportes Urbanos y Servicios Generales.

95. Kohtuotsuses Transportes Urbanos y Servicios Generales käsitleti mööndavasti käesoleva asjaga mõneti sarnast olukorda. Euroopa Kohus leidis selles kohtuotsuses, et liidu õiguse ning eelkõige võrdväärsuse põhimõttega on vastuolus sellised normid, mida kohaldatakse Euroopa Kohtu poolt tuvastatud liidu õiguse rikkumisega tekitatud kahju hüvitamise hagidele riigi vastu ning mille kohaselt pidid kahju tekitava haldusakti vastu olema eelnevalt ammendatud kõik õiguskaitsevahendid, samas kui sellist tingimust ei kohaldata hagidele, mille aluseks on põhiseaduskohtu tuvastatud põhiseaduse rikkumine.[44] Tuleb siiski arvesse võtta, et Euroopa Kohus jõudis sellisele järeldusele, olles eelnevalt tuvastanud, et *ainus* erinevus nende kahe hagi vahel oli see, et õigusrikkumised, millest need hagid tulenesid, olid tuvastatud vastavalt Euroopa Kohtu ja põhiseaduskohtu poolt. Euroopa Kohus leidis, et kui kahe hagi vahel *puuduvad mis tahes muud erisused*, siis see asjaolu üksi ei ole piisav, et neid kahte hagi võrdväärsuse põhimõtet silmas pidades eristada.[45]

44 26. jaanuari 2010. aasta kohtuotsus Transportes Urbanos y Servicios Generales (C-118/08, EU:C:2010:39, punktid 46 ja 48).

45 26. jaanuari 2010. aasta kohtuotsus Transportes Urbanos y Servicios Generales (C-118/08, EU:C:2010:39, punktid 43 ja 44).

96. Hiljuti rõhutas Euroopa Kohus kohtuotsuses XC jt, et võrdväärsuse põhimõtte kohaldamiseks on tähtis, et asjaomased õiguskaitsevahendid oleksid selgelt sarnased *nende eseme, aluse ja oluliste tunnuste* osas.[46] Seejärel analüüsis Euroopa Kohus nende tingimuste alusel, kas sarnasteks saab pidada ühelt poolt õiguskaitsevahendit, mis lubab seadusjõu omandanud lahendiga lõppenud kriminaalmenetluse teistmist, kui hiljem tuvastatakse Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni või mõne selle protokolli rikkumine, ja teiselt poolt õiguskaitsevahendit, mille eesmärk on kaitsta õigusi, mis kuuluvad isikutele liidu õiguse alusel.

97. Euroopa Kohus järeldas, et nende õiguskaitsevahendite vahel valitsesid sellised erinevused, et neid ei saanud pidada sarnasteks. Ta märkis eelkõige, et esimene neist õiguskaitsevahenditest oli kehtestatud peamiselt selleks, et saaks teista seadusjõu omandanud kohtulahendeid. Seevastu Euroopa Liidu konstitutsiooniline raamistik tagab igaühele võimaluse talle liidu õiguskorras antud õigusi tõhusalt kaitsta juba enne, kui riigisisene kohtulahend omandab seadusjõu.[47]

98. Samamoodi nagu kohtuasjas XC jt tulenevad käesolevas asjas arutuse all olevad liikmesriigi normid, mis võimaldavad konstitutsioonikohtu uue otsuse alusel lõpliku riigisisese kohtuotsuse teistmist, tsiviilkohtumenetluse seadustiku § 361 punktis a ette nähtud põhiseaduslikkuse järelevalve mehhanismist. Seda erakorralist õiguskaitsevahendit, mis võimaldab konstitutsioonikohtu otsust arvesse võtta, saab kasutada ainult selle konkreetse kohtuotsuse suhtes, millest lähtuvalt pärast selle jõustumist esitati põhiseaduskaebus. Ehk teisisõnu on sellistes asjades, kus taoline (abstraktne) põhiseaduslik läbivaatamine on võimalik ainult pärast lõpliku kohtuotsuse tegemist, teistmine ainus viis põhiseadusjärelevalve tulemusele reageerida ja konkreetses asjas võimalik põhiseadusvastasus kõrvaldada.

99. Kohtuotsuse teistmise nõude mehhanism ja loogika on väga erinev eelotsuse mehhanismist, mis juba oma määratluse kohaselt leiab aset siis, kui asjaomane riigisisene menetlus on veel pooleli, ning enne, kui on võimalik teha lõplik kohtuotsus. Seega puudub sellisel juhul vajadus lõpliku kohtuotsuse teistmiseks, et võtta arvesse Euroopa Kohtu juhiseid.

100. Neil põhjustel, nagu ma hiljuti üksikasjalikumalt argumenteerisin kohtuasjas Călin, on ühelt poolt Euroopa Kohtu eelotsuse ja teiselt poolt riigisisese konstitutsioonikohtu poolt põhiseaduslikkuse järelevalve menetluses tehtud kohtuotsuse täitmine (tolles asjas küll Euroopa Inimõiguste Kohtu otsuse täitmine riigisiseses menetluses, milles asjaomane kaebus esitati) ja nende *inter partes* siduvus struktuurselt erinevad õiguskaitsevahendid.[48] Nende ese, alus ja olulised tunnused on lihtsalt erinevad.

101. Võib lisada, et olukord võiks olla erinev, kui liikmesriigi õiguses oleks lubatud põhiseaduslikkuse *eelnev* läbivaatamine liikmesriigi kohtu poolt Alkotmánybíróságile (konstitutsioonikohus) esitatava taotluse alusel. Selles suhtes, kui ma seda argumenti õigesti mõistan, näis Ungari valitsus kohtuistungil väitvat, et teistmine on lubatud ka siis, kui Alkotmánybíróságil (konstitutsioonikohus) otsust ei tehta *pärast* põhikohtuasjas lõplikku kohtuotsuse tegemist, vaid *enne* seda, asjaomase sisulise menetluse raames.[49]

102. Pean tunnistama, et see asi jäi mulle mõneti arusaamatuks. Kui see on nii, ning paljude riikide põhiseaduslikkuse järelevalve süsteemides on (samuti) kasutusel põhiseaduslikkuse eelnev kontroll, mis algatatakse tavaliselt liikmesriigi (üld)kohtu taotlusel, siis on mul raske mõista, kuidas teistmisnormid oleksid sellistel juhtudel asjakohased. Pigem võiks eeldada, et kui üldkohus esitab sellise eelneva põhiseaduslikkuse järelevalve taotluse, siis ootab ta ära konstitutsioonikohtu otsuse ning alles pärast

46 24. oktoobri 2018. aasta kohtuotsus XC jt (C-234/17, EU:C:2018:853, punkt 27).

47 24. oktoobri 2018. aasta kohtuotsus XC jt (C-234/17, EU:C:2018:853, punktid 33, 46 ja 47).

48 Vt minu ettepanek kohtuasjas Călin (C-676/17, EU:C:2019:94, punktid 66–79).

49 Selles suhtes tuleb märkida, et tsiviilkohtumenetluse seadustiku § 260 lõike 1 punktis a ei viidata teistmisavalduse esitamise eeldusena mitte ainult uutele asjaoludele, vaid ka „igale jõustunud kohtu- või haldusotsusele“. Jällegi on liikmesriigi kohtu ülesanne täpselt kindlaks määrata, mida see fraas täpselt tähendab.

selle otsuse tegemist lahendab põhivaidluse, rakendades seejuures riigi konstitutsioonikohtu otsust. Kui see on nii, siis selline eelnev põhiseaduslikkuse järelevalve oleks funktsionaalselt tõepoolest võrdväärne Euroopa Kohtu eelotsusemenetlusega. Ent sellisel juhul puuduks taolises menetluses vajadus spetsiifiliste teistmisnormide järele.

103. Ent olgu kuidas on, kui eelotsusetaotluse esitanud kohus peaks leidma, et 1) liikmesriigi teistmisnormid hõlmavad ka Alkotmánybírósági (konstitutsioonikohus) otsuseid, mis tehakse põhikohtuasja ajal, st enne üldkohtu poolt sisulise otsuse tegemist, ning et 2) käesolevas osas piiritletud võrdväärsuse nõude kriteeriumide kohaldamisel on sedaliiki läbivaatamine võrdväärne eelotsusetaotluse alusel Euroopa Kohtu poolt tehtud varasema otsuse rakendamisega, siis võrdväärsuse nõue nõuab, et teistmist lubataks ka viimati nimetatud olukordades.

4. Kohtuotsuse Kühne & Heitz otsene või kaudne kohaldamine?

104. Viimane teema, mida seoses teistmisega tuleb käsitleda, puudutab kohtuotsust Kühne & Heitz.[50] Eelotsusetaotluse esitanud kohus ja ka pooled Euroopa Kohtu kirjalikus ja suulises menetluses on sellele kohtuotsusele rohkelt viidanud.

105. Selle kohtuasjaga kehtestati liidu õiguses jõustunud haldusotsuste uuesti läbivaatamise kohustus, kui 1) liikmesriigi õiguses on haldusorganil volitused see otsus uuesti läbi vaadata; 2) asjaomane haldusotsus on liikmesriigi viimase astme kohtu otsuse kohaselt jõustunud; 3) see kohtuotsus põhineb hilisemat Euroopa Kohtu otsust arvestades liidu õiguse vääral tõlgendusel, millest lähtuti, ilma et oleks esitatud eelotsust Euroopa Kohtule; ja 4) puudutatud isik esitab asjaomasele haldusorganile kaebuse viivitamatult pärast seda, kui ta sai teada asjaomasest Euroopa Kohtu otsusest.[51]

106. Ehkki Ungari Hochtief väitis, et seda kohtupraktika suunda tuleks kohaldada *analoogia alusel* ka lõplikele kohtuotsustele, väitis komisjon kohtuistungil, et selle loogika *vahetu* kohaldamine oleks ehk mõeldav vaidlustuskomisjoni (haldus)otsuse suhtes. Analüüsin käesolevas osas mõlemat võimalust.

107. Esiteks, mis puudutab kohtuotsuse Kühne & Heitz kohaldamist käesolevas asjas analoogia (või laiendamise) alusel, siis on Euroopa Kohtu poolt selles kohtuotsuses määratletud tingimused selgelt suunatud erinevale ja üsna spetsiifilisele stsenaariumile, nimelt jõustunud *haldusotsuse* ja mitte kohtuotsuse uuesti läbivaatamisele pärast *hilisemat* Euroopa Kohtu eelotsust.

108. Isegi kui eeldada, et sama loogikat võiks kohaldada ka jõustunud *kohtuotsustele*,[52] ei oleks seejuures ikkagi täidetud vähemalt Euroopa Kohtu poolt selles kohtuotsuses määratletud esimene ja kolmas tingimus: liikmesriigi õiguses on teistmine kindlasti võimalik õiguskaitsevahend, ent see ei ole ilmselt mõeldud hõlmama käesolevas asjas vaidluse all olevat olukorda; lisaks ei tehtud Euroopa Kohtu otsust pärast lõpliku kohtuotsuse jõustumist, vaid see tehtu *enne* seda.

109. Lisaks, ehkki seda ei ole sõnaselgelt ühena sellekohastest tingimustest märgitud, mõjub kohtuotsuses Kühne & Heitz ette nähtud kohustus riigisiseseid haldusotsuseid uuesti läbi vaadata kaudse sanktsioonina selle eest, et asja läbi vaadanud liikmesriigi kohtud ei ole järginud kohustust esitada eelotsusetaotlus. Seevastu käesolevas asjas esitas Fővárosi Ítélőtábla (Pealinna Budapesti apellatsioonikohus) sellise taotluse.

50 13. jaanuari 2004. aasta kohtuotsus Kühne & Heitz (C-453/00, EU:C:2004:17).

51 Vt 13. jaanuari 2004. aasta kohtuotsus Kühne & Heitz (C-453/00, EU:C:2004:17, punkt 28).

52 Mis oleks juba iseenesest väga pikk samm: selgitasin juba käesolevas ettepanekus (punktides 82–87), et erinevalt võimalikest liidu õiguse väärkohaldamistest haldusmenetluses on Euroopa Kohus suhtunud kohtuotsuste puhul palju ettevaatlikumalt tasakaalu ühelt poolt õiguskindluse (jõustunud kohtulahendite seadusjõu põhimõte) ja teiselt poolt liidu õiguse tõhusa kohaldamise nõude vahel, kaldudes selgelt eelistama esimest.

110. Viimasena ja täiendavalt märgiksin, et kui lugeda kohtuotsust Kühne & Heitz äsjasema Euroopa Kohtu lähenemise valguses kohtuotsuste teistmisele kohtuotsuses XC jt, siis tuleb seda varasemat lahendit selgelt pidada erandiks, mida kohaldatakse ainult haldusorganitele. Kohtuotsuses XC jt võetud suund kinnitab, et ühelt poolt liidu õiguse tõhusa kohaldamise ja teiselt poolt õiguskindluse ja (kohtu)otsuste lõplikkuse põhimõtte vastasmõjus kaldub ülekaal selgelt viimase poole.

111. Seetõttu ma leian, et puudub vajadus kohtuotsuse Kühne & Heitz laiendamiseks (või selle kohaldamiseks analoogia alusel jõustunud *kohtu*otsuste suhtes).

112. Teiseks, mis puudutab komisjoni soovitust kohaldada käesolevas asjas kohtuotsust Kühne & Heitz *vahetult* ja teista jõustunud *haldus*otsus,[53] st vaidlustuskomisjoni otsus, siis ma ei poolda ka seda. Lisaks sellele, et see küsimus ei ole käesolevas asjas üldse arutuselgi ning puudub teave haldusotsuste teistmist käsitlevate võimalike riigisiseste normide kohta, näivad käesoleva asja faktilised asjaolud suuresti erinevat kohtuasja Kühne & Heitz omadest.

113. Kohtuasjas Kühne & Heitz tõstatati Euroopa Kohtu kohtuotsuse hilisema arvestamise küsimus ajal, mil nii haldusmenetlus kui ka sellele järgnenud kohtumenetlus olid mõlemad lõpetatud. Kõik nende raames tehtud otsused olid seega muutunud lõplikeks. Seevastu käesolevas asjas tehti Euroopa Kohtu eelotsus ajal, mil ainult haldusmenetlus oli lõppenud ja seega haldusotsus jõustunud. Kohtumenetlus oli aga endiselt pooleli. Sel põhjusel, aga võttes ühtlasi arvesse ka kohtuasja Kühne & Heitz faktilisi asjaolusid, mida kinnitavad väga üksikasjalikud tingimused, mille Euroopa Kohus nimetatud kohtuotsuses kehtestas põhjendamaks haldusotsuse teistmist, näib mulle, et kõnealused tingimused ei ole täidetud.

5. Vahekokkuvõte

114. Neil kaalutlustel leian, et tõhusa õiguskaitse põhimõte ei nõua käesoleva asja asjaoludel teistmise kui erakorralise õiguskaitsevahendi võimaldamist selleks, et täita põhikohtuasjas tehtud Euroopa Kohtu eelotsust, mida ei võetud selles sisulises menetluses väidetavalt täielikult arvesse. Kui aga liikmesriigi õiguskorras peaks kehtima õiguskaitsevahend, mis näeb ette võimaluse või isegi kohustuse teista sarnastes riigisisestes asjades tehtud jõustunud kohtuotsuseid, siis nõuab võrdväärsuse nõue, et selline võimalus kehtiks ka samas asjas varem tehtud Euroopa Kohtu eelotsustega seotud rikkumiste puhul.

D. Liikmesriigi vastutus

115. Viimasena soovib eelotsusetaotluse esitanud kohus esimese, teise, kaheksanda ja kümnenda küsimusega juhiseid seoses mitme probleemiga, mis puudutavad riigisisese menetluse kolmandat ringi, kus on vaidluse all liikmesriigi vastutus.

116. Eelotsusetaotluse esitanud kohtu esimene küsimus käsitleb liikmesriigi vastutuse üldisi aspekte seoses liikmesriigi kohtute otsustega: kas liikmesriigi vastutus tuleb kindlaks määrata ainuüksi liidu õiguse alusel või ka liikmesriigi õiguse alusel, eelkõige osas, mis puudutab vastutuse tingimuste hindamist? Teise küsimusega soovib eelotsusetaotluse esitanud kohus kindlaks teha, kas juhul, kui liikmesriigi kohtu otsus ei ole liidu õigusega kooskõlas, on liikmesriik vastutav vaatamata sellele, et asjaomane kohtuotsus on omandanud seadusjõu.

117. Vastused neile kahele küsimusele on kohtupraktikast suhteliselt hõlbus tuletada.

53 Tuleb samuti arvesse võtta, et vaidlustuskomisjoni ülesanne on vaidlustuste läbivaatamine ning seega on tal kvaasikohtulik funktsioon. Seetõttu ei ole kindel, kas teda saab pidada *haldus*organiks kohtuotsuses Kühne & Heitz silmas peetud tähenduses. Aga kui ka lugeda haldusorganiks hankija, kes hankemenetluse tegelikult läbi viis, siis kehtiks ikkagi sama loogika, lihtsalt üks tasand madalamal.

118. Väljakujunenud kohtupraktika kohaselt peab liidu õigusele tuginevatel isikutel olema võimalus saada liikmesriigi kohtutes hüvitist kahju eest, mille on põhjustanud nende õiguste rikkumine viimase astme kohtuna tegutsenud liikmesriigi kohtu otsusega.[54]

119. Selle suhtes kehtivate tingimuste osas on Euroopa Kohus leidnud, et neid on kolm: rikutud õigusnormi eesmärk peab olema õiguste andmine isikutele; rikkumine peab olema piisavalt selge; ning riigi kohustuse rikkumise ja asjaomasele isikule tekkinud kahju vahel peab valitsema otsene põhjuslik seos.[55]

120. Need kolm tingimust on vajalikud ja piisavad tuvastamaks, kas eraisikul on liidu õigusest tulenev õigus saada hüvitist. Samas võivad liikmesriigid riigi vastutuse kohaldamiseks ette näha *vähem ranged tingimused*. Kui ülalnimetatud tingimuste täidetuse korral eksisteerib vahetult liidu õigusest tulenev õigus saada hüvitist, siis tuleb riigil hüvitada kantud kahju riigisiseste vastutuse eeskirjade kohaselt, kusjuures riigisisestes õigusaktides sätestatud kahju hüvitamise tingimused ei tohi olla vähem soodsad kui need, mis puudutavad samalaadseid riigisiseseid nõudeid, ning need ei tohi olla sõnastatud nii, et hüvitise saamine on praktikas võimatu või ülemäära raske.[56]

121. Lisaks on kohtupraktikast samavõrd selge, et jõustunud kohtulahendi seadusjõu põhimõte ei takista tunnustamast põhimõtet, mille järgi viimase astmena asja lahendava kohtu lahend toob kaasa riigivastutuse.[57]

122. Nii tuleb esimesele küsimusele vastata, et liikmesriigi vastutuse saab kindlaks määrata ainult liidu õiguses sätestatud tingimuste alusel, ehkki liikmesriigi õiguses võib ette näha vähem ranged tingimused. Teisele küsimusele tuleb vastata, et jõustunud kohtulahendi seadusjõu põhimõttega ei ole vastuolus põhimõte, mille kohaselt viimase astmena asja lahendava kohtu lahend toob kaasa riigivastutuse.

123. Kümnenda küsimusega küsib eelotsusetaotluse esitanud kohus, kas liidu õiguses ette nähtud riigivastutuse põhimõtte kohaselt võib nõuda sellise kahju hüvitamist (kantud õigusabikulude väljamõistmist), mille põhjustas asjaolu, et viimase astmena asja lahendav kohus keeldus asja teistmast. Ehk teisisõnu, kas eksisteerib mingi piirang seoses kahju *liigiga*, mille hüvitamist võib nõuda väidetava liidu õiguse rikkumise tõttu viimase astme kohtu poolt?

124. Ebaselgus selle osas, kust pärinevad kümnendas küsimuses silmas peetud piirangud, hajutati kohtuistungil, kus nii Ungari Hochtief kui ka Ungari valitsus kinnitasid, et need piirangud tulenevad riigisisesest kohtupraktikast.

125. Olles saanud selguse kahjuhüvitiste liike puudutavate piirangute osas, näib mulle üsna selge, et sellised piirangud ei ole liidu õigusega kooskõlas. Võimalikke kahjuhüvitisi ei tohi piirata. Euroopa Kohus on märkinud, et liidu õiguse rikkumisega tekitatud kahju hindamise õigusnormid määratletakse iga liikmesriigi õiguses, kusjuures peetakse silmas, et riigisisesed kahju hüvitamise õigusaktid, millega need õigusnormid kehtestatakse, peavad vastama võrdväärsuse ja tõhususe põhimõtetele.[58] Kui seega liidu õiguses sätestatud liikmesriigi vastutuse kolm tingimust on täidetud, siis kuulub hüvitamisele *kogu* kahju, sealhulgas õigusabikulud.

54 Vt nt 30. septembri 2003. aasta kohtuotsus Köbler (C-224/01, EU:C:2003:513, punkt 36), 13. juuni 2006. aasta kohtuotsus Traghetti del Mediterraneo (C-173/03, EU:C:2006:391, punkt 31) ning 28. juuli 2016 kohtuotsus Tomášová (C-168/15, EU:C:2016:602, punkt 20).

55 Vt nt 30. septembri 2003. aasta kohtuotsus Köbler (C-224/01, EU:C:2003:513, punkt 51), 13. juuni 2006. aasta kohtuotsus Traghetti del Mediterraneo (C-173/03, EU:C:2006:391, punktid 42 ja 45) ning 28. juuli 2016. aasta kohtuotsus Tomášová (C-168/15, EU:C:2016:602, punktid 22–23).

56 Vt nt 30. septembri 2003. aasta kohtuotsus Köbler (C-224/01, EU:C:2003:513, punktid 57–58), 13. juuni 2006. aasta kohtuotsus Traghetti del Mediterraneo (C-173/03, EU:C:2006:391, punktid 44–45) ja 28. juuli 2016. aasta kohtuotsus Tomášová (C-168/15, EU:C:2016:602, punkt 38).

57 Vt nt 30. septembri 2003. aasta kohtuotsus Köbler (C-224/01, EU:C:2003:513, punkt 40), 28. veebruari 2018. aasta kohtuotsus ZPT (C-518/16, EU:C:2018:126, punkt 22) ning 24. oktoobri 2018. aasta kohtuotsus XC jt (C-234/17, EU:C:2018:853, punkt 58).

58 Vt nt 28. juuli 2016. aasta kohtuotsus Tomášová (C-168/15, EU:C:2016:60, punktid 38–39).

126. Ehkki teatava kahju liigi alusel ei või kehtestada „rühmavälistust“, on konkreetse kahju liik, millega seoses hüvitist nõutakse, muidugi asjakohane teisel tasandil, nimelt põhjusliku seose tuvastamiseks selle kahju ja etteheidetava liidu õiguse „piisavalt selge rikkumise“ vahel.

127. Kaheksanda küsimusega soovib eelotsusetaotluse esitanud kohus teada, kas käesoleva asja asjaoludel viimase astme kohtu (kostja) keeldumine küsida poole taotlusel eelotsust selle kohta, kas oleks pidanud lubama teistmist, kujutab endast „liidu õiguse piisavalt selget rikkumist“, millest võiks tuleneda liikmesriigi vastutus. Selle küsimuse teises osas küsib eelotsusetaotluse esitanud kohus lisaks, mil määral peab liikmesriigi kohus kohtuotsust CILFIT arvesse võttes põhjendama oma otsust eelotsusetaotlust mitte esitada.[59]

128. Vastus sellele küsimusele on mõneti keerukas.

129. Kõigepealt tuleb arvesse võtta, et Euroopa Kohtu ülesanne ei ole otsustada konkreetses asjas liikmesriigi võimaliku vastutuse üle. Küll aga võib Euroopa Kohus anda juhiseid selle kohta, kuidas kohaldada vastutust käsitlevaid kriteeriume, eelkõige nõuet, et tegemist peab olema liidu õiguse „piisavalt selge rikkumisega“.

130. Lisaks on samuti kasulik arvesse võtta, et liikmesriigi kohtu ainupädevuses on otsustada, kas esitada Euroopa Kohtule eelotsusetaotlus või mitte. Põhikohtuasja pooled võivad muidugi esitada sellekohaseid taotlusi, aga neil ei ole õigust nõuda Euroopa Kohtult eelotsust.[60]

131. Kui võtta arvesse neid sissejuhatavaid selgitusi ning jätta jällegi tähelepanuta mitu faktiväidet, mille eelotsusetaotluse esitanud kohus on oma küsimusse põiminud ning mida Euroopa Kohus ei saa kommenteerida, siis sisaldab eelotsusetaotluse esitanud kohtu küsimus veel kahte muutujat: kohtuotsusest Köbler tulenevat „piisavalt selge rikkumise“ standardit ja kohtuotsusest CILFIT tulenevat standardit, mille kohaselt on viimase astme kohtutel õigus loobuda ELTL artikli 267 kolmanda lõigu alusel eelotsusetaotluse esitamisest.

132. „Köbleri standardiga“ on „piisavalt selge rikkumise“ tingimus kohandatud liidu õiguse võimalikele rikkumistele kohtute poolt. Et tuvastada, kas tegemist on liidu õiguse piisavalt selge rikkumisega, tuleb Euroopa Kohtu sõnul arvestada kõiki liikmesriigi kohtule lahendamiseks antud olukorda iseloomustavaid tunnuseid. Sellega seoses võidakse tunnuste seast arvesse võtta muu hulgas rikutud õigusnormi selgust ja täpsust, kaalutlusruumi ulatust, mille üleastutud reegel liikmesriikide ametivõimudele jätab, rikkumise või kahju põhjustamise tahtlust või selle puudumist, õigusnormi võimaliku rikkumise vabandatavust või vabandamatust, asjaolu, kas liidu institutsiooni võetud meetmed võisid soodustada liidu õigusega vastuolus olevate riigisiseste meetmete vastuvõtmist või säilitamist, nagu ka seda, kui kõnesolev kohus on jätnud täitmata tal ELTL artikli 267 kolmanda lõigu alusel lasuva kohustuse taotleda eelotsust. Igal juhul on liidu õiguse rikkumine piisavalt selge, kui on ilmselgelt eiratud Euroopa Kohtu asjakohast kohtupraktikat.[61]

133. „CILFITi standard“ keskendub konkreetselt viimase astme kohtutele ja nendepoolsele võimalikule eelotsusetaotluse esitamise kohustuse rikkumisele. Euroopa Kohus märkis, et vastavalt ELTL artikli 267 kolmandale lõigule on kohus, mille lahendite peale ei saa vastavalt riigisisesele õigusele edasi kaevata, kohustatud juhul, kui tema menetluses oleva asja käigus kerkib üles liidu õiguse küsimus, täitma oma kohustust saata asi Euroopa Kohtusse, välja arvatud juhul, kui ta tuvastab, et tõstatatud küsimus ei ole asjakohane või kui Euroopa Kohus on juba tõlgendanud kõnealust liidu õigusnormi või kui liidu õiguse nõuetekohane kohaldamine on niivõrd ilmselge, et ei teki mingit põhjendatud kahtlust. Sellise

59 6. oktoobri 1982. aasta kohtuotsus Cilfit jt (283/81, EU:C:1982:335).

60 Vt nt 22. juuni 2010. aasta kohtuotsus Melki ja Abdeli (C-188/10 ja C-189/10, EU:C:2010:363, punkt 63) ning 16. juuli 2015. aasta kohtumäärus Striani jt (C-299/15, ei avaldata, EU:C:2015:519, punkt 33).

61 Vt nt 30. septembri 2003. aasta kohtuotsus Köbler (C-224/01, EU:C:2003:513, punkt 54–56) ja 28. juuli 2016. aasta kohtuotsus Tomášová (C-168/15, EU:C:2016:602, punktid 25–26).

võimaluse olemasolu tuleb hinnata lähtuvalt liidu õigusele omastest tunnusjoontest, liidu õiguse tõlgendamisega kaasnevatest spetsiifilistest raskustest ja kohtupraktika erinevuse ohust Euroopa Liidus.[62] Nii tuleb igat liidu õigusnormi, sealhulgas Euroopa Kohtu praktikat kõnealuses valdkonnas, käsitada selle kontekstis ja tõlgendada liidu õigust kui tervikut silmas pidades, arvestades õiguse eesmärke ja arengutaset kuupäeval, mil kõnealust normi tuleb kohaldada.[63]

134. Paljugi võiks veel kirjutada vajadusest 1) tõlgendada uuesti CILFITi kohtupraktikat, et muuta see jälle asjakohaseks (kui see üldse kunagi seda oligi[64]); 2) määrata selgelt kindlaks täpne suhe Köbleri tingimuste ja CILFITi tingimuste vahel ning ideaalis sulandada need üheks loogiliseks tervikuks;[65] 3) ühtlasi sulandades sellesse ja võttes arvesse kriteeriumid, mida tuleb kohaldada ELTL artiklil 258 põhinevas rikkumismenetluses seoses viimase astme kohtute tegematajätmistega.[66]

135. Ent käesolev asi on selleks vaevalt sobiv. Eelotsusetaotluse esitanud kohtule vastamiseks piisab käesolevas asjas tõdemisest, et iga sellist võimalikku *riigi vastutuse* küsimust tuleb hinnata käesoleva ettepaneku punktis 132 piiritletud Köbleri kriteeriumide alusel. Seetõttu ei ole liidu õiguse piisavalt selge rikkumisega tegemist mitte CILFITi standardi puhul, vaid olukorras, kus on lihtsalt „ilmselgelt eiratud Euroopa Kohtu asjakohast kohtupraktikat“[67]. Jällegi on eelotsusetaotluse esitanud kohtu ülesanne kindlaks määrata, kas asjaomase liikmesriigi kohtu rikkumine oli tõepoolest nii ilmselge, et see kujutab endast Euroopa Kohtu kohtupraktika jämedat eiramist liidu õiguse täiesti tähelepanuta jätmise või selle ilmselt vääralt tõlgendamise kujul.

V. Ettepanek

136. Eeltoodud kaalutlustest lähtudes teen Euroopa Kohtule ettepaneku vastata Székesfehérvári Törvényszéki (Székesfehérvári kohus, Ungari) küsimustele järgmiselt:

– ELL artikli 4 lõige 3 ja ELTL artikkel 267 nõuavad, et eelnevalt Euroopa Kohtult taotletud eelotsust rakendavad liikmesriigi kohtud peavad täielikult rakendama selles sisalduvad juhised. Kui Euroopa Kohtu juhiste täitmine nõuab teatava ulatusega hindamist, mis viiakse tavaliselt läbi eelotsusetaotluse esitanud kohtu tasandil, siis on see kohus kohustatud kas siis tema pädevust selles suhtes piiravad riigisisesed menetlusnormid kohaldamata jätma või tühistama varasema otsuse ja saatma asja hindamiseks tagasi madalama astme kohtule või isegi haldusorganile;

– Tõhusa õiguskaitse põhimõte ei nõua käesoleva asja asjaoludel teistmise kui erakorralise õiguskaitsevahendi võimaldamist selleks, et rakendada põhikohtuasjas tehtud Euroopa Kohtu eelotsust, mida ei võetud selles sisulises menetluses väidetavalt täielikult arvesse. Kui aga liikmesriigi õiguskorras peaks kehtima õiguskaitsevahend, mis näeb ette võimaluse või isegi kohustuse teista sarnastes riigisisestes asjades tehtud jõustunud kohtuotsuseid, siis nõuab võrdväärsuse nõue, et selline võimalus või kohustus laiendataks ka samas asjas varem tehtud Euroopa Kohtu eelotsustele;

62 Vt 6. oktoobri 1982. aasta kohtuotsus Cilfit jt (283/81, EU:C:1982:335, punkt 21), 18. oktoobri 2011. aasta kohtuotsus Boxus jt (C-128/09–C-131/09, C-134/09 ja C-135/09, EU:C:2011:667, punkt 31) ning 28. juuli 2016. aasta kohtuotsus Association France Nature Environnement (C-379/15, EU:C:2016:603, punkt 50).

63 Vt nt 28. juuli 2016. aasta kohtuotsus Association France Nature Environnement (C-379/15, EU:C:2016:603, punkt 49).

64 Ma ei saa jätta sellega seoses viitamata kohtujurist Jacobsi tarkadele sõnadele juba aastast 1997 kohtuasjas Wiener SI (C-338/95, EU:C:1997:352). Vt ka kohtujurist Ruiz-Jarabo Colomeri ettepanek kohtuasjas Gaston Schul Douane-expediteur (C-461/03, EU:C:2005:415, punktid 44 jt).

65 Eriti ka võttes arvesse hiljutisemat kohtupraktikat, milles näikse lähtutavat „liberaalsemast“ lähenemisest eelotsusetaotluse esitamise kohustusele – vt eriti 9. septembri 2015. aasta kohtuotsus Ferreira da Silva e Brito jt (C-160/14, EU:C:2015:565, punktid 41–42).

66 Hiljutisest ajast vt 4. oktoobri 2018. aasta kohtuotsus komisjon *vs.* Prantsusmaa (ettemaks) (C-416/17, EU:C:2018:811, punktid 111–113).

67 30. septembri 2003. aasta kohtuotsus Köbler (C-224/01, EU:C:2003:513, punkt 56), 12. detsembri 2006. aasta kohtuotsus Test Claimants in the FII Group Litigation (C-446/04, EU:C:2006:774, punkt 214), 25. novembri 2010. aasta kohtuotsus Fuß (C-429/09, EU:C:2010:717, punkt 52) ja 28. juuli 2016. aasta kohtuotsus Tomášová (C-168/15, EU:C:2016:602, punkt 26).

– Liikmesriigi vastutust käsitlevaid liidu õiguse norme ja põhimõtteid tuleb tõlgendada nii, et:

  – vastutus liidu õiguse rikkumise eest liikmesriigi (viimase astme) kohtu poolt tuleb tuvastada liidu õiguses sätestatud kriteeriumide alusel;

  – liidu õigust rikkunud viimase astme kohtu jõustunud lahendi seadusjõu põhimõttega ei ole vastuolus riigi vastutus selle rikkumise eest;

  – liikmesriigi õigusega ei saa välistada hüvitise nõudmist teatavat liiki kahju eest, kui tuvastatakse, et selline kahju on piisavalt selge liidu õiguse rikkumise vahetu tagajärg;

  – liidu õiguse rikkumine, mille on toime pannud viimase astme kohus, kes keeldub vastupidi ELTL artikli 267 kolmandas lõigus nõutule esitamast eelotsusetaotlust, on piisavalt selge, kui sellega on nimetatud kohtu menetluses olevas asjas ilmselgelt rikutud Euroopa Kohtu asjakohast kohtupraktikat.